

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

V. Cilt

I. Sayı

SIVAS - 2001.

C.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi

Prof.Dr.Ali YILMAZ (Dekan)

Editör

Prof.Dr.Nevzat Y. AŞIKOĞLU

Yayın Kurulu

Prof.Dr.Ali YILMAZ (Başkan)

Prof.Dr.Nevzat Y. AŞIKOĞLU

Doç.Dr.Hakkı AYDIN

Doç.Dr.Ramazan BOYACIOĞLU

Doç.Dr.Ali AKPINAR

Danışma ve Hakem Kurulu

Adı ve Soyadı	Üniversitesi
Prof.Dr.Abdullah AYDINLI	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Ahmet ÖNKAL	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Ahmet Saim KILAVUZ	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Ahmet UĞUR	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Avni İLHAN	Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Beşir GÖZÜBENLİ	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Beyza BİLGİN	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Erol AYYILDIZ	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Ethem CEBECİOĞLU	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Halit ÜNAL	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Hayatı HÖKELEKLİ	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Hüseyin PEKER	Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Hüsrev SUBAŞI	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.İbrahim SARMIŞ	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.İrfan AYCAN	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.İsa DOĞAN	Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.İzzet ER	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Lütfullah CEBECİ	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Mehmet BAYRAKDAR	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Mualla SELÇUK	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Murtaza KORLAELÇİ	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Mustafa KARA	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Sabri HİZMETLİ	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Sadık KILIÇ	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Şerafettin GÖLCÜK	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Mehmet AKKUŞ	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Zekeriya KİTAPCI	Selçuk Üniversitesi Fen-Ed.Fakültesi
Doç.Dr.Ahmet Nedim SERİNSU	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç.Dr.Ahmet Turan YÜKSEL	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç.Dr.Ali DERE	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç.Dr.Bünyamin EROL	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç.Dr.Cemal TOSUN	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Faruk BEŞER	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç.Dr.M.Emin ÖZAFŞAR	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç.Dr.İsmail Hakkı ÜNAL	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Recep KILIÇ	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç.Dr.Şamil DAĞCI	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç.Dr.Tahir YAREN	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç.Dr.Yılmaz CAN	Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi
Yrd.Doç.Dr.Ruhi KALENDER	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Not: Fakültemiz öğretim üyeleri Danışma ve Hakem Kurulu'nun tabii üyesidirler

İSRÂİLOĞULLARINDAN NAKİLDE BULUNMA MESELESİ*

"Haddithû 'an banî isrâ'îla we-lâ haraja"
(Benî İsrâîlden nakilde bulunun, sakıncası yoktur)

Yazan: M. J. KISTER

Çeviren: Yrd.Doç.Dr. Cemal AĞIRMAN**

Anahtar Kelime : İsrailoğulları, Nakil, Bulma

Oldukça yaygın olan bu rivayet, Müslüman alimler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Söz konusu alimler, hadisin ihtiva ettiği lafızların anlamı, amacı ve delaleti konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Tartışmanın özü, gerçekte, rehberlik için Yahûdi ve Hıristiyan kaynaklarına müracaat etmenin,

* Bu makale M. J. Kister'in daha önceden yayınlanan makalelerinden oluşan *Studies in Jâhiliyya and Early İslam* (Edit. Myriam Rosen - Ayalon, London 1980) adlı kitabın XIV. bölümünde, 215-239 sayfaları arasında yer alan "Haddithû 'an banî isrâ'îla we-lâ haraja" başlıklı makalenin tercümesidir.

** C. Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Çevirenin notu: Makale yazarı Kister'in bütün fikirlerine katılmak elbette mümkün değildir. Verilen bilgilerin bir kısmında çelişkiler vardır; bazı yorumlar da yanlıdır. Örneğin; sanki Müslümanlar Kur'an'ı kendilerine yeterli görmeyip eski Kutsal kitaplara aşırı rağbet duydukları için, onlardan aşırı iktibaslarda buldukları, ehli kitapla ilgili rivayetleri nakletme konusunda peygamberden sık sık izin istedikleri, bazan Peygamber'in izin verdiği, bazen de ondan azar işittikleri, hatta buna yönelik bir ayet indirdiği (29:51), gibi yorumlar yapılmıştır. Halbuki söz konusu ayetin muhatabı inananlar değildir. Gerçi söz konusu ayetin sebebi nuzûlü olarak yazarın zikrettiği olaya yer verenler de vardır. Ancak Elmalılı'nın da [*Hak Dini*, V, 3786, İst. tsz.] ifade ettiği gibi ayetin siyak ve sibakı bu ihtimale yer vermemektedir.

Yazarın Hz. Peygamber'in Tevrat ile olan ilişkisi konusunda verdiği bilgiler kabul edilebilir cinsten değildir. Bir çok şeyin ondan iktibas edildiği fikrine de katılmak mümkün değildir. Ayrıca bazı uydurma rivayetleri doğru olarak ele alıp önemseddiği gözükmemektedir. Peygamberle ilgili yapılan nakiller sened ve metin tenkidine tabi tutulmamıştır. Bazı bilgiler, muteber bazı hadis kaynaklarında yer alan bilgilerle çelişkiler içermektedir. Örneğin Hz. Ömer'in, "*Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, peygamber olarak Muhammed'den razıyım*" şeklindeki sözünü, Hz. Ömer'in Tevrat'tan bazı bölümleri okuma izni talebi karşısında Hz. Peygamber'in gazaplanması üzerine söylediği iddiası, muteber hadis kaynaklarındaki bilgilerle uyusmamaktadır. Oysa Hz. Ömer'in, bu sözü, Hz. Peygamber'in kendisine sorulan gereksiz sorular karşısında sinirlenmesi üzerine söylediği variddir [bk. Buhârî, İlm 29]. Ayrıca bütün fiten ve melâhim olaylarının, Yahûdilikten İslama dönen Yahûdî asıllı Müslümanların Tevrat kaynaklı kehanetlerinden ibaret oldukları imajını vermeye çalışması da üzerinde durulması gereken başka bir noktadır.

Kısacası yazar adeta; Kur'an'ın, Tevrat'ın; İslam toplumunun inanç ve kültür bakımından Yuhûdî toplumunun; hadislerin de eski Kutsal Kitapların, özellikle de peygamber ve din adamlarının derledikleri kitaplardan alınma nakillerin bir devamı niteliğinde olduğunu, orijinalitelerinin bulunmadığını hissas ettirmek istemektedir.

Aslında her üç dinin temelde ilahî kaynaklı olmaları itibarı ile temel konularda paralellik arz etmeleri, hatta bazı kuralların örtüşmesi gayet tabiidir. Zaten Kur'an da bunu red etmemektedir. Mesela Kur'an'da, "öncekilere [örn. oruç vs.] farz kılındığı gibi size de farz kılındı" gibi ifadelere rastlamak mümkündür. Ancak bunların Tevrat'tan yapılan birer iktibas değil, Hz. Peygamber'e inzal olunan yeni vahiyler olduğunu unutmamak gerekir. Hulasa makalenin müsbet ve menfi yönde ciddi bir tenkide tabi tutulması gerektiği kanaatindeyiz. Makalenin, yapmayı düşündüğümüz daha geniş bir tenkidini bilahare yayınlamayı umuyoruz. Bu makaleyi tercüme etmedeki amacımız, Batıl-bilim adamlarının bakış açılarını ve ilgilendikleri konuları ilgililere sunmaktır. Takdiri okuyucular bırakıyoruz.

derledikleri eserleri okumanın; onlardan Müslümanların kültürel gelenek ve inançlarına intikal eden bazı yönleri, Müslümanların kültürel gelenek ve inançlarının bir parçası haline getirmenin meşru olup olmadığı meselesinde yoğunlaşmaktadır. Bu tartışmaların bazılarını tetkik etmek, İslam inancına mensup çeşitli dînî grupların eğilimlerini aydınlatmaya ve Müslüman alimlerin tutunularının içyüzüne daha derin bir şekilde nüfuz etmeye yardım edebilir.

I

«حدثوا عن بني إسرائيل» "Haddisü 'an benî isrâîle: Israiloğullarından rivayet ediniz" şeklinde gelen rivayet, Goldziher tarafından, Yahûdî Aggada ile Hıristiyan efsanelerinin, İslam rivayet geleneği üzerindeki etkisini tereddütle karşılayan Müslüman sunnî alimlerin eğilimine ters düşen bir rivayet olarak kabul edilmektedir¹. Goldziher, bu hadisin naklinin, II. Yüzyıl alimleri arasında, Yahûdîlerden bilgi aktarmak konusunda cereyan eden tartışmaların delili olarak hizmet ettiğini söylemektedir. Bu rivayetin kaydedildiği ilk kaynak², eş-Şâfiî'nin (ö. 204) "Risâle" sidir².

Bu rivayet ayrıca Mamer b. Râşid'in (ö. 154) *Câmi'* inde³ ve Abdurrezzak > el-Evzâ'⁴ > Hasan b. 'Atiyye⁵ > Ebû Kebşe⁶ > 'Abdullah b. 'Amr b. el-'As tarikiyle gelen bir isnadla Abdurrezzak'ın *Musanef'* inde yer almaktadır. Söz konusu rivayete göre Peygamber (s.a.) şöyle buyuruyor: "Kur'an'dan bir ayet bile olsa, benden naklediniz. Benî İsrâilden de naklediniz, sakıncası yoktur; kim benim adıma yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın"⁷.

Bu rivayet, Ahmed b. Hanbel'in⁸ *Müsned'* inde, «و من كذب علي متعمداً» "ve men kezebe 'aleyye nuta'ammiden" sözünde yer alan "kasten"⁹ ifadesi gibi, bazı küçük farklılıklar ihtiva etmekle beraber aynı raviler zinciri ile yer almaktadır.

¹ *Muhammedanische Studien* (Halle, 1890), II, 137, not: 3; ayrıca bk. G. Vajda, "Juifs et Musulmans selon le Hadit", *JA CLXXIX* (1937), 115-120; S. D. Goitein, *Banû İsrâ'îl, İslâm Ansiklopedisi*².

² "İlk kaynak" ifadesi pek isabetli değildir. Zira bir sonraki cümle bu ifadeyi nakzetmektedir.

Mamer b. Râşid'in vefat H. 154 iken eş-Şâfiî'ninki H. 204'dür. Dolayısıyla Ma'mer b. Râşid daha öncedir. (çev)

² *Mélanges Judéo-Arabs*, IX, "İsrâ'îliyyât", *REJ XLIV* (1902) 64, not 2.

³ El yazma, Feyzullah 541, vr. 59b. (F. Sezgin, *GAS*, I, 291).

⁴ Hakkında bilgi almak için bk. F. Sezgin, *GAS*, I, 516.

⁵ Hakkında bilgi almak için bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb* (Haydarabat, 1327), II, 251, no. 460; ez-Zehbi, *Mizânü'l-i'tidâl*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire 1382/1963), I, 479, no. 1809.

⁶ Hakkında bilgi almak için bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, XII, 210, no. 974

⁷ El yazma; Murad Molla 604, vr. 113b:

« بلغوا عني ولو آية و حدثوا عن بني إسرائيل و لا حرج و من كذب علي كذبة فليتبوأ مقعده من النار. »

Ayrıca bu rivayet için bk. et-Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*; nşr. Abdurrahman Muhammed Osman (Kahire, 1388/1968), I, 166; el-Fesewî, *el-Ma'rife ve't-Ta'rih*, el yazma, Esad Ef. 2391, vr. 162b.; en-Nuwayrî, *Nihâyetu'l-ereb*, (Kahire [yeni basım] 1964), XIV, 182; Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-evliyâ* (Kahire, 1351/1932), VI, 78; et-Tahâvî, *Muşkilu'l-âsâr*, (Haydarabad, 1333, I, 40, 42, 168-169 (Abdurrezzâk'tan); el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl*, X, 129, no. 1094.

⁸ Nşr. Ahmed Muhammed Şakîr (Kahire, 1953), XI, 127, no. 6888; krş. el-Beyhâkî, *Marifetu's-sunen, ve'l-âsâr*, nşr. Ahmed, Sakr (Kahire, 1389/1968), I, 48-51; krş. el-Humeydî, *el-Müsned*, nşr. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut-Kahire 1332, II, 492, no. 1165; ayrıca birleşik bir rivayet için bk. Suyûfî, *Tahzîru'l-hevâs min ekâzibi'l-qussâs*, s. 14, no. 13;

« لا تكتبوا عني شيئاً سوى القرآن فمن كتب عني شيئاً غير القرآن فليمحه و حدثوا عن بني

إسرائيل و لا حرج و حدثوا عني و لا تكذبوا علي فمن كذب علي فليتبوأ مقعده من النار »

'Âli el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a fî'l-ahbârî'l-mavdû'a*, nşr. Muhammed Sabbâğ, (Beyrut, 1391/1971), s. 9; el-Munâvî, *Feyzu'l-kadîr*, (Beyrut, 1391/1972, III, 377, no. 3691, el-Muttakî el-Hindî, *age.*, X, 129, no. 1096.

⁹ "Men kezebe 'aleyye" rivayeti hakkında bk. İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevzuât*, nşr., Abdurrahman Muhammed Osman (Kahine 1386/1966), I, 55-98; ayrıca bk. *age.*, s. 63. Vehb b. Cerîr'in sözü

şöyledir: *والله ما قال متعمدا وانتم تقولون متعمدا* : "Vallahi o "kasten" ifadesini kullanmadı, halbuki siz hep "kasten" ifadesini kullanıyorsunuz"; krş. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-ilm*, nşr., Yûsuf Eçe

(Şam, 1949), s. 29: « ومن كذب على قال همام أحسبه قال متعمدا... فليتبوأ... » *we men kezebe 'aleyye; qâle Hemmâm: ahsibuhu qâle "mute'ammiden"...* fe'l-yetebevv'e...; krş. J. Goldziher, *Mîh. St.*, II, 132 (bk. not. 3-4); ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *age.*, IV, no. 2675, 2976; V, no. 3694, 3801, 3814, 3847; II, no. 584, 629, 630, 903, 1000, 1001; 1075; *291; I, no. 326, 469, 507; VI, no. 4338, 4742; VII, no. 5232, 5291; IX, no. 6309, 6478; X, no. 6592, 6593. Bu sözün ilginç bir tertibi için bk. *age.*, VI, no. 4156:

« جمعنا رسول الله (ص) ونحن اربعون فكتبت في آخر من اتاه قال انكم منصورون

ومصينا و مفتوح لكم فمن ادرك ذلك فليتق الله وليأمر بالمعروف ولينه عن المنكر ومن

كذب علي متعمدا... »

Dikkate değer bir versiyon için bk. *age.*, V., no. 3025:

« اتقوا الحديث عني الا ما علمتم قال ومن كذب علي القرآن بغير علم فليتبوأ... »

krş., ed-Deylemî, el-Firdevs, el yazma, Chester Beatty 3037, vr. 27a:

« اتقوا الحديث عني الا ما علمتم فانه من كذب علي متعمدا... » ; krş., Ahmed b. Hanbel, IV, *age.*, IV,

no. 2975: «...من كذب علي...ومن كذب في القرآن... » ; ayrıca bk. *age.*, III, no. 2069:

«...من قال في القرآن بغير علم... » ; yine bk. İbn Sa'ûd, *Tabakât* (Beyrut, 1957), II, 337:

«...من قال علي ما لم اقل فقد تبوأ... » ; krş. el-Cerrâhî, *Keşfu'l-haşû' ve muzîlu'l-ilbâs* (Kahire, 1352), II, 275, no. 2593; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, nşr. ez-Zâvî et-Tenâhî (Kahire, 1963), I, 159; et-Tirmîzî, *Sahîh* (Kahire, 1934), XIII, 167 orada bu söz *hâsîfu'n-na'* olayı ile irtibatlandırılıyor; el-Kundâzî, *Yenâbi'u'l-mevedde* (Kazimiyye, 1385), s. 59, 209; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Kahire, 1349/1931), I, 265; es-Sefârînî, *Gizâ'l-elbâb* (Kahire, 1324), I, 118; Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, *el-Mu'tasar mine'l-muhtasar* (Haydarabad, II, 261-262; et-Tâberânî, *age.*, II, 55; el-Fesewî, *age.*, vr. 158a; el-Hâkim, *el-Müstedrek* (Haydarabad, 1342), II, 401; ez-Zehbî, *Mizân*, IV, 393 zeyl; Ebû Nu'aym, *age.*, II, 369; krş. Ebû Ubeyd, *Fedâilu'l-Kur'ân*, el yazma, Leydin, no. 3056, vr. 3b:

«...ان رسول الله (ص) عهد لنا في حجة الوداع فقال عليكم بالقرآن فانكم سترجعون

الى قوم يشتهون الحديث عني فمن عقلا شيئا فليحدث عني به ومن قال علي ما لم اقل

فليتبوأ بيتا او مقعدا في جهنم... »

Yine bk. es-Suyûfî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, el yazma, el-Cezzâr, Acre, I, 351:

« حدثوا عني كما سمعتم ولا حرج الا من اخبر على الله كذبا متعمدا ليضل به الناس بغير

علم فليتبوأ مقعده من النار »

İbn 'Abdî'l-Hâkem, *Futûhu Mısır*, nşr. C. Torrey (New Haven, 1922), 273-274:

«... علي ومن شرب الخمر » ifadesiyle birlikte. Ayrıca bk. *age.*, s. 207, no. 922; Suyûfî, *Tahzîru'l-hevâs min ekâzîbi'l-qussâs*, s. 8-65; (editörün referanslarına da bk.); et-Tahâwî, *Muşkilu'l-âsâr*, I, 164-175; Ahmed b. Ali el-Mervezî, *Musnedu Ebî Bekr*, nşr. Şuayb el-Arnâvûd, (Beyrut, 1390/1970), s. 132-133, no. 60; el-Muttaqî el-Hindî, *age.*, X, no. 1401, 1408, 1409, 1415-1418; İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zemâir 'an iqtirâfî'l-kebâir*, (Kahire, 1390/1970), I, 97-98; Ebû Ya'lâ, *Musned*, el yazma, Futûh I 149, vrk. 19b.; el-Humeydî, *age.*, II, 492, no. 1166; İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, nşr. Muhammed Ahmed 'Abdulazîz, (Kahire 1398/1978), I, 249, 255, II, 1065.

« من قال علي ما لم اقل... ان الذي يكذب علي يبنى له بيت في النار... من كذب

علي فليتمس لجنبه ملجأ من النار »

(ayrıca editör tarafından yapılan referanslara da bk.): Ebû Yûsûf, *Kitâbu'l-âsâr*, nşr. Ebû'l-Vefâ, (Kahire, 1355), s. 207, no. 922; Suyûfî, *Tahzîru'l-hevâs min ekâzîbi'l-qussâs*, s. 8-65; (editörün referanslarına da bk.); et-Tahâwî, *Muşkilu'l-âsâr*, I, 164-175; Ahmed b. Ali el-Mervezî, *Musnedu Ebî Bekr*, nşr. Şuayb el-Arnâvûd, (Beyrut, 1390/1970), s. 132-133, no. 60; el-Muttaqî el-Hindî, *age.*, X, no. 1401, 1408, 1409, 1415-1418; İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zemâir 'an iqtirâfî'l-kebâir*, (Kahire, 1390/1970), I, 97-98; Ebû Ya'lâ, *Musned*, el yazma, Futûh I 149, vrk. 19b.; el-Humeydî, *age.*, II, 492, no. 1166; İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, nşr. Muhammed Ahmed 'Abdulazîz, (Kahire 1398/1978), I, 249, 255, II, 1065.

Görüldüğü gibi, «حدثوا عن بني إسرائيل» "haddisû 'an benî isrâîle" rivayeti, Kur'an ayetlerinin naklinde güvenilir olmayı emrettiği birleşik bir hadisin bir parçası şeklinde gelmekte, devamında İsrailoğulları ile ilgili rivayetleri nakletmeye teşvik etmekte, rivayetleri nakledeken de kendi adına yalan söylememe konusunda ravileri uyarmaktadır. Bazı versiyonlarda, hadisin tam rivayetinin sadece iki parçası şöyle kaydedilmektedir:

«بلغوا عني ولو آية وحدثوا عن بني إسرائيل ولا حرج» "Bir ayet bile olsa benden naklediniz, Benî İsrâilden de naklediniz, bir sakıncası yoktur"¹⁰.

Ma'mer b. Râşid'in Câmî'inde yer aldığı şekliyle üç parçadan oluşan aynı versiyon, el-Mu'âfâ b. Zekeriyya (ö. 390) tarafından *el-Celîsu's-sâlihi'l-kâfi ve'l-enîsu'n-nâsihi's-şâfi* adlı eserinde¹¹ kaydedilmekte ve müellif tarafından yapılan geniş bir yorum ilave edilmiştir. el-Mu'âfa, içinde yer alan harikulade özelliklerden dolayı deniz hadisesinde nasıl ayrıcalık tanınmış ve yalandan uzak kalmak kaydıyla bunlardan nakletmeye izin verilmiş ise, bu rivayette, başlarına gelen mucizevî olaylardan dolayı da Benî İsrâilin öne çıkarıldığını savunur¹².

Bu rivayette, İsrailoğulları ile ilgili mucizevî ve harikulade olayları vurgulama eğilimi görüntüsü bu sözün geniş bir versiyonunda şöyle yansıtılmaktadır:

«حدثوا عن بني إسرائيل فإنه كانت فيهم أعاجيب» : "haddisû 'an-benî isrâîle fe innehu kânet fihim e'âcîbu". : "İsrailoğullarından bahsediniz! Çünkü onlarda bir takım hayreti mücib şeyler vardır"¹³.

el-Mu'âfâ, hadiste yer alan «ولا حرج» : "ve lâ haraca" lafzının söz dizimi (sentaks) hakkında iki görüş kaydeder. Bu görüşler, ifadenin birbirinden tamamen farklı iki yorumunu yansıtılmaktadır. Bu görüşlerden birine göre "lâ haraca" ifadesi bir haber, bir beyandır; bu durumda ifadenin anlamı; "bu tür olayları anlatmada bir sakınca yoktur" şeklinde olmaktadır. Nitekim, el-Mu'âfâ, bir çok kimsenin bu tür rivayetleri dinlemek konusunda isteksiz olduğunu, söz konusu hadisin İsrailoğullarından nakilde bulunmaya izin verdiğini, bu arada onlardan nakilden kaçınmanın ilmin kaybına, düşünce yollarının ve bilgi kaynaklarının kesilmesine, düşünce ve nasihat kapılarının kapanmasına sebep olabileceğini belirtir. Diğer görüş, «ولا حرج» : "ve lâ haraca" ifadesinin, bir yasaklamaya işaret ettiğini kabul eder. Bu ifade, «ولا تخرجوا» : "ve lâ tahrucû" : "çıkmayınız" ifadesi ile eşittir ve "insanları aldatan birer yalan oluşunu bile bile, bu tür rivayetleri nakletmek suretiyle günah işlemeyiniz" demektir¹⁴.

¹⁰Ibn Abdîberr, *Câmî'u beyânî'l-ilm ve fadîh* (Kahire, 1346), II, 40; el-Kudâ'î, *Şihâbu'l-ahbâr*, el yazına, British Müzesi, no. 6496, vr. 39a.

¹¹El yazma, Topkapı Sarayı, Ahmed III, 2321, vr. 3a-4a.

¹²Vr. 4a:

«... وخص بني إسرائيل بهذا لما مضى فيهم من الاعاجيب كما خص البحر بما فيه من الاعاجيب...»

(konu galiba iyi bilinmekte olan "haddis 'ani'l-bahri ve lâ haraca" ifadesine veya atasözüne işaret ediyor; bk. el-Cerrâhî, *age.*, I, 352, no. 117).

¹³ed-Deylemî, *age.*, vr. 72a; L 'A, "h r c" mad.

¹⁴el-Mu'âfâ, *age.*, vr., 4a:

İki gramatik yapı, gerçekte, rivayetin iki çelişkili yorumunu yansıtmaktadır. "Lâ haraca" yi haber olarak ele aldığımız takdirde, doğru olsun uydurma olsun, İsrailoğulları ile ilgili rivayetleri nakletmenin hiçbir sakıncası olmadığını ifade eder. Söz konusu izin hakkında "bu tür olayları nakletmekten kaçınmanın, geçmiş halk ve peygamberlerle ilgili ibretli rivayetlerin hikmet, akıl ve düşünce naklinin kesilmesine sebep olacağı" şeklinde zikredilen saik son derece ilginçtir. Ayrıca bazı muhafazakar çevrelerin, İsrailoğulları ile ilgili çok yaygın olduğu anlaşılan rivayetlerden (kıssalardan) hoşlanmamaları, olaya daha da açıklık getirmektedir. Diğer yandan yasak olarak ele alındığında "lâ haraca" ifadesi, kussacılarınkine benzeyen popüler hikayelerin nakline yönelik bir yasak ifade eder.

el-Hatîb el-Bağdâdî, aynı hadisi tamamen farklı bir kontekste kaydeder. Bu rivayette Peygamber (s.a.) şöyle buyurur:

« لا تكتبوا عني شيئا الا القرآن و من كتب غيره فليمححه و حدثوا عن بني إسرائيل و لا حرج
و من كذب علي فليتبوأ مقعده من النار »

"Kur'an'dan başka benden bir şey yazmayın! Kim Kur'an'dan başka bir şey yazmışsa onu inha etsin. Benî İsrâilden de naklediniz, bunun bir sakıncası yoktur. Kim benim adıma yalan söyleserse Cehennemdeki yerine hazırlansın!"¹⁵

Hadisin bu versiyonunda İsrailoğulları ile ilgili rivayetleri nakletme izni, peygamberin sözünü yazma yaşağı ile birlikte zikredilmiştir.

Ebü Hureyre tarafından nakledilen bir rivayetin anlamında kesin bir farklılık göze çarpmaktadır. Rivayetin ifadesine göre, Peygamber, insanların, kendi sözlerini yazdığını görür, onları azarlar ve hadislerini yazmayı yasaklar. Peygamber onlara, "Allah'ın Kitabından başka bir kitap mı istiyorsunuz?" diye sorar; ve, "Sizden öncekilerin sapmasına yol açan tek şey, Allah'ın Kitabının yanında başka kitaplardan bazı şeyleri yazıp almaları olmuştur" ilavesinde bulunur. Bunun üzerine insanlar (Hz.) Peygamber'e; "Senden (hadisler) nakledelim mi?" diye sorarlar. Peygamber "Benden naklediniz, bunda bir sakınca yoktur. Kim benim hakkımda kasten yalan söyleserse Cehennemdeki yerine hazırlansın!" karşılığını verir. Orada bulunanlar tekrar, "İsrailoğulları ile ilgili rivayetleri nakledelim mi?" sorusunu yöneltir. Peygamber de, "Onlarla naklediniz, herhangi bir sakıncası yoktur. Onlarla ilgili ne söyleseniz söyleyin, her zaman daha dikkati mucib şeyler var olacaktır"¹⁶

«... و لا حرج يتجه فيه تأويلان أحدهما ان يكون خيرا محضا في معناه و لفظه كأنه ذكر
بني إسرائيل و كانت فيهم أعاجيب و كان كثير من الناس يبنو سمعهم عنها فيكون هذا مقطعة
لمن عنده علم منها ان يحدث الناس بها؛ فربما أدى هذا الى دروس الحكمة وانقطاع مواد الفائدة
و انسداده طريق اعمال الفكرة و اغلاق ابواب الاعتاظ و العبرة فكأنه قال ليس في تحديثكم بما
علمتموه من ذلك حرج؛ و التأويل الثاني ان يكون المعنى في هذا النهي؛ فكأنه قال و لا تخرجوا
بأن تتحدثوا بما قد تبين لكم الكذب فيه محققين له او غارين احدا به »

¹⁵Takyidu'l-ilm, s. 30-31:

« لا تكتبوا عني شيئا الا القرآن فمن كتب غيره فليمححه و حدثوا عن بني إسرائيل
و لا حرج و من كذب علي فليتبوأ مقعده من النار »

¹⁶Age., s. 34:

cevabını verir. Burada, İsrailoğulları ile ilgili rivayetleri nakletme izni, peygamberin hadislerini yazılı olarak kaydetme yasağı ile bir zıtlık arz etmektedir. Bununla beraber, İsrailoğullarından nakletme izni, Peygamberin hadislerini şıfahi olarak nakletme izni ile aynı düzeyde yer almaktadır. Hatta, «حدثوا عني ولا حرج» : "haddisû 'ammî we lâ haraca" ve «حدثوا عن بني إسرائيل ولا حرج» : "haddisû 'an benî isrâîlewe lâ haraca" ifadeleri bile aynıdır.

Zeyd b. Eslem tarafından nakledilen ve Ma'mer b. Râşid'in Câmi''inde¹⁷ yer alan rivayetin içeriği oldukça farklıdır. Bu rivayette Peygamber şöyle buyurmaktadır:

"Herhangi bir şey hakkında Eñl-i Kitaba bir şey sormayınız; çünkü onlar şu anda yüz çevirmekte oldukları doğru yolu size gösteremezler".

(Zeyd b. Eslem): Biz, "ey Allah'ın elçisi, İsrailoğulları ile ilgili olayları nakledebilir miyiz?" diye sorduk. Peygamber; «حدثوا ولا حرج» "nakledin bunda bir sakınca yoktur" şeklinde cevap verdi. Bu rivayette ifadenin konumu ve durumu oldukça farklıdır. Burada dînî meselelerde Kitap Ehline danışıp danışmama problemi ile onların tarihiyle ilgili olayları nakledip etmeme problemi arasında apaçık bir hat çizilmektedir. Din ve inanç problemleri konusunda Kitap Ehline soru sormak yasaklanmıştır; onlar bu konuda herhangi birisine rehberlik yapamazlar; çünkü zaten onların kendileri şapmış durumdadırlar. Fakat onlarla ilgili kıssaları anlatmaya izin verilmiştir.

İbnu'l-Esîr, olayların mucizevî yönünün vurgulandığı, az önce zikredilen bazı yorumlardan bir kısmını kaydeder; hatta bazı ilaveli olanlarını da zikreder¹⁸. "Harac" sınırlılık, darlık anlamı ifade eder¹⁹; "günah" ve "yasak fiiller" i göstermek için kullanılır. "Lâ haraca" ifadesi, "lâ isme (günah yoktur)", "lâ be'se (sakınca yoktur)" şeklinde şerhedilmek zorundadır²⁰. Bu durumda söz konusu ifade, Müslümanlarda vuku bulma ihtimali olmasa bile; İsrailoğullarında vuku bulan harikulade olayları nakletmenin günah ve herhangi bir sakıncasının olmadığını gösterir. Bununla beraber, bu, herhangi birisinin yalan söylemesine izin verildiği anlamına da gelmez.

İbnu'l-Esîr tarafından nakledilen az farklı başka bir yoruma göre, söz konusu olaylar doğru olsun olmasın, İsrailoğulları ile ilgili rivayetlerin, söylendiği gibi nakledilmesinde herhangi bir günah veya sakınca yoktur. Olayın vukû bulduğu an

« خرج علينا رسول الله (ص) ونحن نكتب الاحاديث فقال ما هذا الذي تكتبون قلنا احاديث نسمعها منك. قال كتاب غير كتاب الله اتدرون ما اضل امم قبلكم علي بما كتبوا من الكتب مع كتاب الله تعالي قلنا انحدث عنك يا رسول الله قال حدثوا عني ولا حرج، ومن كذب علي متعمدا فليتبوا مقعده من النار. قلنا فتحدثت عن بني اسرائيل قال حدثوا ولا حرج فانكم لم تحدثوا عنهم بشئ الا و قد كان فيهم اعجب منه... »

¹⁷Vr. 59b; Abdurrezzâk. *el-Musannef*, el yazma, vr. 113b:

« باب هل يسأل اهل الكتاب عن شئ... عن زيد بن اسلم ان النبي (ص) قال لا تسألوا اهل الكتاب عن شئ فانهم لن يهدوكم قد اضلوا انفسهم قيل يا رسول الله الا نحدث عن بني اسرائيل قال حدثوا ولا حرج »

¹⁸*en-Nihâye*, I, 361.

¹⁹Bk. Râğib el-İsfahânî, *el-Mufredât fi ğaribi'l-qur'ân* (Kahire, 1324), s. 111, h r j md.

²⁰Bk. el-Meclisî, *Bihâr*. IV, 495 (yeni basım)

ile anlatıldığı zaman arasındaki uzaklık, yani İsrailoğulları ile Müslümanlar arasındaki süre, rivayette anlatılan olayı doğrulamayı imkansız hale getirir ve râvî de bunun güvenilirliğinden sorumlu olamaz. Bu durum, "bir hadis ancak, naklin doğruluğundan ve nakledenlerin dürüstlüğünden emin olunduktan sonra nakledilmelidir" ilkesi çerçevesinde yapılan Peygamberle ilgili rivayetlere zıtlık teşkil etmektedir²¹.

Bu yorum, düşüncesinde daha da sarih olan el-Azîzî (ö.1070) tarafından benimsenmiştir. el-Azîzî, "Benî İsrâilden naklediniz," ifadesini, "Onlardan gelen kıssa ve öğütleri anlatınız" şeklinde şerh eder (« بلغوا عنهم القصص و المواقظ » : *belliğû 'anhum el-qıssa ve'l-mavâiza*). *Lâ haraca* ibaresi, "bu kıssaları isnadsız nakleden bir ravinin üzerinde zorunlu bir günah yoktur" sözüyle açıklanmıştır. Çünkü zamanın uzaklığından dolayı rivayetin onlardan olduğuna dair bir zann-ı galibin hasıl olması yeterli olmaktadır (*fe yekfî ğalebetü'z-zanni bi-ennehu 'anhum*). Bu rivayeti, insanlardan Peygamberle ilgili haberleri nakletmelerini isteyen ve bu rivayetlerde uydurma ve yalana karşı uyarıcı bir hadis takip etmektedir²². Burada « حدثوا عني بما تسمعون » "*haddisû 'annî bi-mâ tesme'ûne*" ifadesi, isnadların doğruluğuna dikkat etme ve hadisleri kusurlu isnadlarla nakletmekten kaçınma tavsiyesi ile izah edilmektedir.

Dinî akideleri ile ilgili konularda onlara herhangi bir şey danışmanın tersine, İsrailoğulları ile ilgili rivayetleri nakletme izninin sebepleri, el-Münâvî (ö.1031) tarafından açıklanmıştır. el-Münâvî, rivayetleri nakletmeye izin veren hadis ile dinî prensip ve kuralların naklini yasaklayan rivayet arasında herhangi bir çelişki olmadığını belirtir. Onların dinî prensiplerini nakletmek, eşasen, onların kuralları neshedildiği için yasaklanmıştır²³.

el-'Alkamî (ö.969), rivayetleri nakletme iznini, İslam toplumunda meydana gelen değişiklikler ışığında mütalaa eder. O, Peygamber'in, İsrailoğullarının kitaplarını okumayı ve onlardan bilgi almayı uygun görmediğini belirtir. Daha sonra durum gelişmiş ve yasak kaldırılmıştır. Yasak, İslam Hukûku prensiplerinin ve İslam dininin temellerinin tam olarak yerleşmediği dönemde, bir fitne çıkar korkusuyla söz konusu olmuştur. Endişe son bulunca, rivayetlerin nakline izin verildi, çünkü geçmiş olayların nakillerini dinlemek, zihni ve ahlaki yönden gelişmeyi gerekli kılar²⁴. Bu yüzden el-Alkamî'nin, "*haddisû 'an benî isrâîle*"

²¹ *en-Nihâye*, I, 361; ayrıca bk. el-Cezerî, *Kıssa'su'l-enbiyâ* (Necef, 1964), s. 522 (İbnü'l-Esîr'den nakledilmiştir); İsrailoğulları ile alakalı rivayetlerin nakline izin veren bir Şi'i rivayet için ayrıca bk. *age.*, s. 522'in sonunda.

²² *es-Sirâcu'l-munîr* (Kahire, 1957), II, 223:

« حدثوا عني بما تسمعون ولا تقولوا الا حقا، ومن كذب علي بني له بيت في جهنم يرتع فيه »

²³ el-'Azîzî, *age.*, II, 145:

« واذنه لا ينافي نهييه في خبر اخبر لأن المأذون فيه التحديث بقصاصهم والمنهي عنه العمل

باحكامهم لنسخها »

²⁴ *Age.* :

« وقال العلقمي اي لا ضيق عليكم في التحديث عنهم لانه كان تقدم منه (ص) الزجر عن الاخذ عنهم والنظر في كتبهم ثم حصل التوسع في ذلك؛ و كان النهي وقع قبل استقرار الاحكام الاسلامية والقواعد الدينية خشية الفتنة؛ ثم لما زال المحذور وقع الاذن في ذلك لما في سماع الاخبار التي كانت في زمانهم من الاعتبار. »

sözünü, daha önceki yasaklayıcı ifadeyi nesheden bir söz olarak kabul ettiği, görülmektedir.

el-Cerrâhî (ö. 1162) bu yorumu, kendisi tarafından kaydedilen diğer yorumlar arasında nakleder. el-Cerrâhî, ayrıca, Ömer'in Peygamber tarafından, Tevrat'tan bir takım şeyleri kopya etmesinin yasaklandığı rivayeti, İsrailoğulları ile ilgili haberleri nakletme yasağının bir delili olarak zikreder. Daha sonra el-Cerrâhî, böyle rivayetleri nakletme izninin verildiğini ve bu sözün ortaya çıkma sebebinin bu olduğunu söyler²⁵.

Yorumların bazıları bu izni sınırlamaya, hatta onu iptal etmeye yönelik bir eğilimi yansıtmaktadır. "*Lâ haraca*": "sakıncası yoktur" ifadesi, "eğer nakletmezsen" ifadesiyle tamamlanabilir²⁶. Hadis böylece, Peygamber'in herhangi bir hadisini nakletmenin mecburî özelliğini vurgulamakta, fakat İsrailoğulları hakkında nakilde bulunup bulunmamayı müminin takdirine bırakmaktadır.

Sınırlayıcı bir yorum, "*Benî İsrâil*" ifadesinin "Yağûbun oğulları"nı gösterdiğini öne sürmektedir; yani hadis, içinde Yûsuf'un kıssasının da yer aldığı, onların haberlerine işaret etmektedir. Bu yorum, el-Azîzî tarafından, "*ve hâzâ eb'adu'l-evcuhi*": "*bu çok uzak bir yorumdur*" sözüyle reddedilir²⁷. Garib bir yorum, iznin sebebinin, İsrailoğulları ile ilgili rivayetlerin bazı nahoş açıklamalar içerdiğini ve bundan dolayı da onların rivayetlerini nakletmenin sakıncası olmadığını vurgulamanın gerekli olduğunu belirterek açıklar²⁸.

Fakat bu sınırlayıcı yorumlar etkili olmamıştır. "*Haddisü 'an benî İsrâil ve lâ haraca*" sözü, diğer farklı rivayetlerle ilişkili olarak İkinci Yüzyılın ilk yarısında Müslümanlar arasında oldukça yaygın hale geldi. İsrailoğulları ile ilgili rivayetleri nakletme izni, Müslüman alimler tarafından nakledilen Yahûdî ilmi ve rivayetlerine kapının genişçe açılmasına sebep oldu.

II

İsrailoğulları ile ilgili rivayetlerin ihtiva ettiği tema, oldukça kapsamlıdır. Bunlar, Peygamberler ve onların uyarıları ile ilgili kıssalar, İsrailoğullarının irtikâp ettiği günahlar ve onlara verilen cezalar, dürüst kişilerin ve dindarların çektiği ıztıraplar ve Allah tarafından onlara verilen mükafatlar, akıllı ve zeki insanların söylediği söz ve ifadeler, peygamber ve dindar insanların duaları, büyüklerin, ermiş ve şehitlerin konuşma ve vasiyetleri gibi konuları içermektedirler.

Önceki peygamberlerin ve (son) peygamberin ortaya çıkışı ile ilgili kehanetleri; Müslüman toplumun, halifeler ve isyanlar, hanedanların çöküşü, Mehdî ve kıyamet alametleri gibi konularla ilgili tasvirlerini içeren bu rivayetlere genellikle "*İsrâiliyât*" adı verilir. Bu bilgiler, Yahûdî ve Hıristiyalar veya kendi Kutsal Kitaplarını incelemiş ve aynı zamanda İslam inancını benimsemiş, söz konusu her iki dine mensup kişiler tarafından nakledilmiştir. "Mûsa'nın Yakarışları" ile ilgili son derecé yaygın bir rivayette Mûsâ²⁹, Allah'tan, Tevrat'ta sayılan

25el-Cerrâhî, *age.*, I, 353.

26Ibnü'l-Esîr, *age.*, I, 361: «... وحدثوا عن بني اسرائيل ولا حرج ابي لا حرج عليكم ان لم تحدثوا عنهم» ayrıca bk. el-Cerrâhî, *age.*, I, 353, II, 11-12; el-Azîzî, *age.*, II, 145.

27es-Sırtıcu'l-munîr, II, 145.

28Age.

29Bk. Miskeveyh, *el-Hikmetü'l-hâlidatu*, nşr., Abdurrahman Bedevî (Kahire, 1952), s. 133 (*muvâcât müsâ*)

mükemmel vasıf ve değerleri, halkı İsrailoğullarına ihsan etmesini diledi; bununla beraber Allah, İslam toplumunu seçerek bu üstün vasıf ve değerleri onlara vermeyi tercih etti³⁰. Tevrat ayrıca (Hz.) Peygamber'in vasıflarını da içerir³¹. Allah Mûsa'ya, Peygamber gönderileceğini vahyetti; ayrıca, gönderilecek bu peygambere itaat edip iman etmeleri için İsrailoğullarına haber vermesini de emretti³². Allah ayrıca (Hz.) Peygamber'in geleceğini ve halkının üstün meziyetlerini Mezmurlar'da Davud'a (a.s) da açıklamıştır³³. İşaya, kerametinde (Hz.) İsa ve (Hz.) Muhammed'in geleceğini tahmin etti³⁴. Allah İsa'ya, halkını Muhammed'e imana teşvik etmesini emretti ve ona, daha sonra gelecek peygamberin şahsiyeti hakkında bilgi verdi³⁵. Dolayısıyla ona, Muhammed'in önceki peygamberlerin varisi olduğu, İslam toplumunun da, seçilmiş halkın (Benî İsrâîl) yüksek mertebe ve statülerin mirasçısı oldukları aşıkardır.

Bir Şi'î rivayet, Peygamber'in bir Yahûdî ile olan konuşmasını konu edinen bir rivayetten bahseder. Bu rivayette Peygamber, Tevrat'ın ilk pasajında şöyle söylediğini ifade eder: *Muhammed Allah'ın elçisidir*; ki bu "elçi" tabiri İbranicede "Tâb" (Tov) diye geçer; Peygamber daha sonra Tevrat'tan başka pasajlar aktarır ve orada vasiyy Ali, onun çocukları Hasan, Hüseyin (*İbranicede: Shubbar ve Shubbayr diye geçer*) ve Fatıma açıkça zikredilir³⁶. Muhtemelen Ali'nin iki oğlu Hasan ve Hüseyin'in adlarının bizzat peygamber tarafından verildiği söylenebilir. Melek Cebrâil, Tevrat'ta yazılı bulunan Harûn'un Shubbar ve Shubbayr'adındaki iki oğlunun adını Peygamber'e ilham yoluyla bildirmiş ve bu isimleri Ali'nin iki oğluna vermesini emretmiştir. Bu adların karşılığı da Hasan ve Hüseyin'dir³⁷ (*muhtemelen İbranicede: Shefer ve Shafir diye geçen adlardır*). İlk etapta çocuğa verilmesi düşünülen ismin Harb olduğu ve meşhur bir hadiste Peygamber'in, "Hârûn'un Mûsa'nın yanındaki durumu ne ise Ali'nin de Peygamber'in yanındaki durumu(menzile)nin aynı olduğunu" ifade ettiği gerçeği (dikkate alındığında) herhangi birisi rivayetin politik istidlalini tayin edebilir.

³⁰ Ebû Nu'aym, *age.*, V, 385-386; İbn Zafar, *Hayru'l-bişer bi-hayri'l-beşer* (İyeni basım), 1280), s. 25-34; İbnu'l-Cevzî, *el-Wefâ bi-ahvâl'l-mustafâ*, nşr. Mustafa Abdülvâhid (Kahire, 1386/1966), I, 38-42; es-Sa'lebi, *Qisâsu'l-enbiyâ*' (Kahire, bty.), s. 27; es-Suyûtî, *el-Hâvî li-l-fetâvî*, nşr. Muhammed Muhayiddin Abdulhamid (Kahire, 1387/1959), II, 281, 282, 283'ün sonuna kadar; İbn Kesîr, *Şemâilü'r-resûl*, nşr. Mustafa Abdülvâhid (Kahire, 1386/1967), 114-115; el-Beyhaqî, *Delâilü'n-nubuve*, el yazma, British Müz., no. 3013, vr. 64b; krş. İbn 'Arabî, *Muhâdaratu'l-ibrâr*, 1388/1968, II, 141-144; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, III, 120-126; Ebu Nu'aym, *Hilye*, III, 375-376; el-Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, XCIV, 6-7, 10-19, 185-187.

³¹ Ebû Nu'aym, *age.*, VI, 33-35; el-Meclisî, *Bihâr*, XIII, 332-333, 340-341; es-Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 282-283.

³² Ebû Nu'aym, *age.*, VI, 33-35; el-Meclisî, *Bihâr*, XIII, 332-333, 340-341 (yeni neşir.)

³³ es-Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 281-282 vd.; İbn Kesîr, *Şemâil*, s. 115.

³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 32.

³⁵ es-Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 114.; İbnu'l-Cevzî, *el-Vefâ*, I, 60.

³⁶ el-Meclisî, *Bihâr*, XIII, 331-332 (yeni neşir.).

³⁷ ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, nşr. Es'ad Talas (Kahire 1962), III, 165; *Yevâqitu's-siyer*, el yazma, British Müz., sıça no. 3771, vr. 141a; et-Taberî, *Delâilü'l-imânte*, (Necf, 1383/1963), s. 63, 73; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, (Haydarabad 1381/1962), IV, 378; et-Tûsî, *Emâli*, (Necf, 1384/1964), I, 377; *Ricâlu'l-keşî* (Necf, [bty.]), s. 26; el-Meclisî, *age.*, XII, 113; XXXIX, 63, XLIII, 237, 242 (yeni neşir.). Krş. Anonymous, *et-Ta'rîhu'l-muhkem*, el yazma, Brit. Müz., Mec. no. 8653, vr. 23a, 41a-b; İbn Bâbühey, 'ilelu's-şerâ'i', (Necf 1385/1966), s. 137-139, no. 5-9; el-Fadl b. el-Husan et-Tabirî, *l'İtâmu'l-verâ bi-a'lâmi'l-hudâ*, nşr. 'Ali Ekber el-Gaffârî, (Tahrân 2338), s. 217; el-Ganjî, *Kifâyetu'l-tâlib fi menâqibi Ali b. Ebî Tâlib aleyhi's-selâm*, nşr. Muhammed Hâdî el-Amînî, (Necf 1390/1970), s. 352 (ayrıca editörün referanslarına da bk.); krş. es-Seyyid el-Himyerî, *Divân*, nşr. Şâkir Hâdî Şeker, (Beyrut bty), s. 201, 249.

Kutsal Kitapları bilen Yahûdî ve Hıristiyan alimlerin, gelecekle ilgili olayları tahmin edebildikleri sanılırdı: Onların, bu bilgilerini Tevrat'tan ve diğer Kutsal kitaplardan elde ettikleri düşünülüyordu. Sıffin'da ayağa kalkan Ka'b ayağını bir taşın üzerine koyarak şöyle diyordu: "*Kahrolası Sıffin! İsrailoğulları burada birbirleri ile çatıştı ve savaş alanında yetmiş bin ölü bıraktılar; işte o savaş Müslümanlar arasında da olacaktır*". Gerçekten de Ali ile Muaviye arasında Sıffin Savaşı meydana geldi. Ayrıca Ka'b, "*Yeryüzünde vukû bulup da Tevrat'ta kaydedilmeyen bir hadise yoktur*" demektedir³⁸. Ka'b'in Ömer ile gerçekleşen bir konuşmasında şöyle dediği ifade edilir: "*Kur'an'da (Sure XIII, 39. âyetinde geçen) bir ifade olmasaydı, kıyamete kadar vukû bulacak her şeyi sana tahmin eder söyledim*"³⁹. Bundan dolayı Ka'b, Ömer'e, onun Tevrat'ta bildirilen şahsiyetinin tanımını demirden bir boynuz olarak söyleyebilmiş; ayrıca Ömer'in öldürüleceğini, onu takip eden halifelerin de haksız bir grup tarafından katledileceğini ve daha sonra fitnelerin yaygınlaşacağını da tahmin edebilmiştir⁴⁰. Ömer'in danıştığı bir piskopos, onun tasvirini kendi Kutsal Kitabında demirden bir boynuz olarak bulduğunu -bunu da *kuvvetli ve sert* olarak yorumladı- idia eder. Ayrıca kendisinden sonra, zararı olmayan ancak akrabalarını tercih edecek birinin geleceğini de haber verir, Ömer de derhal, bu şahsın Osman olacağını anlar. Piskopos daha sonra, "*kayada bir çatlak*" ın olacağını söyler ve bunu da "*kılıç çekilecek ve kan dökülecek*" şeklinde yorumlar; daha sonra bir cemaat birliği, olacağını söyler⁴¹. Abdullah b. Selâm işe, Osman'ın Allah'ın Kitabındaki tasvirinin, "*yüzüstü bırakanların ve öldürenlerin komutanı*" olduğunu kaydeder⁴², ardından siyasi bir cinayete kurban gideceğini tahmin eder⁴³. Ka'b da Muaviye'nin yönetimi hakkında kehanette bulunur⁴⁴. Abdullah b. Zübeyr, Ka'b tarafından Muaviye'nin yönetimi hakkında yapılan bütün tahminlerin gerçekten aynen vukû huldüğünü ifade eder⁴⁵. O aynı zamanda, Ömer b. Abdulaziz'in âdil yönetimini de tahmin eden bir Yahûdîdir⁴⁶; Göklerin ve yerin Ömer b. Abdulaziz'in

³⁸ İbn Ebî'd-Dunyâ, *el-İsrâf fî menâzîl'l-esrâf*, el yazma, Chester Beatty 4427, vr. 69a; İbn Abdilber, *el-İsâ'ib*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire [trs.]), s. 543, no. 1809. (Kahire, 1346), II, 40; İbn Hacer, *el-İsâbe*, (Kahire 1325/1907), V, 250, no. 7157; es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kubrâ*, nşr. Muh. Halîl Harâs (Kahire. 1386/1967), I, 80. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 235; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, III, 125.

³⁹ el-Taberî, *Tefsîr*, nşr. Muhmud Muh. Şâkir, (Kahire 1969), XVI, 484, no. 20485; el-Kurtubî, *Tefsîr*, nşr. İbrahim İtfîş, (Kahire 1387/1967), IX, 330; Şi'î bir kaynak (el-'Ayyâşî, *Tefsîr*, II, 215, no. 54) bu sözü Ali b. el-Huseyn'e atfeder.

⁴⁰ el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*. (Beyrut 1967), IX, 65-66; Ebû Nuaym, *age.*, V; 387-388 vd., Muh. b. Yahyâ el-Eş'arî el-Mâlaqî, *el-Temhîd ve'l-beyân fî makteli's-şehîd Osmân*, nşr. Mahmûd Yûsuf Zâyd (Beyrut 1964), s. 21; İbn Ra's Ganama, *Menâqilu'd-Durer*, el yazma, Chester Beatty 4254, vr. 23a; Nu'aym b. Hammâd, *Kit. el-Fiten*, el yazma, British Müz., sıra no: 9449, vr. 22a-b; es-Suyûtî, *el-Hasâis*, I, 77. Krş. İbn Nâsiruddîn ed-Dımaşqî, *Câmiu'l-âsar fî mewlîdî'n-nebiyyi'l-muhtar*, el yazma. Kembric, Mec. no. 913, vr. 16a, 47a, vd. Ayrıca bk. İbn Asâkir, *Ta'rîh* (tehzîb), I, 438.

⁴¹ Nu'aym b. Hammâd, *age.*, vr. 28a; es-Suyûtî, *el-Hasâis*, I, 78-79.

⁴² Nu'aym b. Hammâd, *age.*, vr. 41b; fakat el-Mâlaqî, *el-Temhîd*, s. 113'de «*أمير علي القتال والقاتل*» yerine «*أمير علي القتال الأمر*» ifadesini kullanır, (bu yanlıştır), doğrusu

şudur: «*أمير علي القتال و الأمر*» ; es-Suyûtî, *el-Hasâis*, I, 78-79.

⁴³ el-Mâlaqî, *el-Temhîd*, s. 113, 135-136, 176-177; el-Kurtubî, *Tezkira*, s. 534; el-Heysemî, *age.*, IX, 92-93.

⁴⁴ Nu'aym b. Hammâd, *age.*, vr. 28b.

⁴⁵ Nu'aym b. Hammâd, *age.*, el yazma, Atf Ef. 602, vr. 4a, I, 5'alt kısmından; es-Suyûtî, *el-Hasâis*, I, 80-81.

⁴⁶ Nu'aym b. Hammâd, *age.*, el yazma, British Müz., no: 9449, vr. 28a; es-Suyûtî, *el-Hasâis*, I, 81..

ölümünde ağlayacağı kehanetinin de Tevrat'tan alındığı söylenir⁴⁷. K'ab, Abbasîlerin siyah bayrakları ile ortaya çıkışını da önceden haber verir⁴⁸, İslam toplumunu yönetecek Abbas'ın torunlarının adlarını verir⁴⁹ ve bir başka ifadede şunu vurgular: "el-Mansûru mansûru benî haşimîn"/ "Mansûr, Haşimoğullarının Mansûr'udur"⁵⁰. Bu söz şüphesiz, önemli delaletleri olan politik bir sözdür. Yemenlilerin, el-Mansûr olarak kabul ettikleri şahsın kimliği, Abdullah b. Amr (b. el-As)'ın şu yalanlaması ile tahmin edilebilir:

« يا معشر اليمن تقولون ان المتصور منكم فلا! والذي نفسي بيده، انه لقرشي ابوه، ولو أشاء
أن أنسبه الى أقصى جد هو له ثعلب! »

"Yâ ma'shera'l-Yemenî teqûlûne inne'l-Mansûra minkum, fe-lâ; ve'l-lezî nefsi bi-yedihi, innehu le-quraşîyyun ebûhu, ve lew eşâu en ensibehu ilâ aqsâ ceddin huve lehu fa'altu" : "Ey Yemen topluluğu! Mansûr'un sizden olduğunu söylüyorsunuz. Hayır, nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki onun babası Kureyşlidir. Eğer onu daha uzak dedesine nisbet etmek isteseydim onu yapardım"⁵¹. Ka'b'ın üvey oğlu Tubay, Saffah'ın adını Tevrat'tan iktibas eder ve 40 yıl yaşayacağı kehanetinde bulunur⁵². Abdullah b. Amr b. el-As İslam toplumunu yönetecek olan Abbasî halifelerinin adlarını; Saffah, Mansûr, el-Emîn vs. şeklinde Yermuk Savaşından sonra bulunduğu Kitaplardan iktibas eder⁵³. Ka'b Abbâsî hakimiyetinin sonunu ilan edecek belirtileri haber verir⁵⁴, İslam İmparatorluğunun farklı vilayetlerinde meydana gelecek iç savaşlar hakkında detaylı bilgi verir⁵⁵, Sufyanîlerin ortaya çıkacağını da bildirir⁵⁶. Farqad es-Sabahî, Juddâ'da (Filistin veya Kudus) meydana gelen çetin savaşları Kuşal Kitaplardan haber verir⁵⁷.

Yahûdî ve Hıristiyanlar, Peygamber'in geleceğini önceden haber vermişlerdi⁵⁸; hatta ölüm tarihini kesin olarak bilen yine Yahûdî ve Hıristiyanlardı. Üzücü bir olay olan Peygamber'in ölüm gününü, Cerîr b. Abdullah el-Becelî'ye Yemenli iki Yahûdî alim bildirdi⁵⁹. Bir keşiş, kendi Kutsal Kitabında bulunduğu bilgiye göre Peygamber'in ölüm tarihini Ka'b b. Adıyy için tam olarak tesbit edebildi⁶⁰. Ummanlı bir Yahûdî, Peygamber'in ölüm gününü, yaklaşık olarak Amr b. As'a bildirir; Amr kendisine söylenen bu tarihi kaydeder, daha sonra onu kontrol ettiğinde doğru çıktığını görür⁶¹.

⁴⁷es-Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 284.

⁴⁸Nu'aym b. Hammâd, *age.*, el yazma, British Müz., 53a.

⁴⁹*Age.*, vr. 27b: «... عن كعب قال: يملك ثلاثة من ولد العباسي المتصور والمهدي والسفاح »

⁵⁰*Age.*, vr. 27a.

⁵¹*Age.*, vr. 27a.

⁵²*Age.*, vr. 27a.

⁵³*Age.*, vr. 25b; ayrıca kitaplar ve bu rivayetler için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 298-299.

⁵⁴Nu'aym b. Hammâd, *age.*, 56a-b, 57a-b, 60b, 61b.

⁵⁵*Age.*, vr. 34b, 61b, 62a, 63a-b, 69b, 71a-b, 72a-b.

⁵⁶*Age.*, vr. 74a-b, 81a.

⁵⁷el-Fakihî, *Târihu Mekke*, Leydin, no: 463, vr. 414a.

⁵⁸Bk. en-Nuveyrî, *age.*, XVI, 136, 143, 149-153; el-Heysemî, *en-Ni'me'l-kubrâ*, (Haleb [bty.]), s. 28-29, 52-53, 62.

⁵⁹İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, V, 278.

⁶⁰*Age.*, V, 278-279.

⁶¹İbn Hubeys, *el-Meğâzi*, el yazma, Leydin, no: 343, s. 24.

Yahûdî ve Hıristiyanlara ait Kutsal Kitapların İslam öncesi peygamberlerin hayat ve aksiyonları, (Hz.) Peygamber ve toplumunun kaderi, ve ayrıca meydana gelecek olaylar hakkında bilgiler içerdiği fikri geniş çapta kabul görmüştür⁶². Ayrıca Kur'an'ın muhtevasının Muhammed'den önceki peygamberlerin Kitaplarında yer aldığı yaygın bir inançtı⁶³. Diğer yandan Kur'an, önceki peygamberlere vahyedilen Kitapların muhtevasını da içerir. Suyûtî bunu "Kur'an'ın muhtevası önceki Kitaplarda da mevcuttur" şeklinde formüle eder⁶⁴.

Dolayısıyla, muhtevanın aynı olduğu fikri, Kutsal Kitapların bazı pasajlarının Kur'an'ınki ile aynı olduğu inancına yol açtı. Tevrat'ın başı, En'am sûresinin başı ile aynıdır, Tevrat'ın sonu, Hûd sûresinin sonu ile aynıdır⁶⁵. Yaşin Sûresi, Tevrat'ta el-Mu'amma olarak isimlendirilir⁶⁶. Allah, Mûsa'nın kavmine her namazdan sonra ayete'l-kürsîyi okumalarını (Sûre II, 256) ısrarla belirtir ve bu okumanın mükafatını zikreder⁶⁷. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Ebû Saîd el-Makburî tarafından bazı Kutsal Kitaplardan alındığı zikredilen bir kitbasın, Sûre II, 204 ile aynı olduğunu ispat edebilmiştir⁶⁸. Tevrat'ın ilk cümlesi, VI. Sûrenin, "De ki: Gelin, Allah'ın size neyi yasakladığını okuyayım!.. vs." şeklindeki 152. ayeti idi⁶⁹ « إن هذا لفي الصحف الأولى صحف إبراهيم وموسى »: "Inne hâzâ lefî's-suhufi'l-ûlâ, suhufi İbrâhîme ve Mûsâ" [Sûre LXXXVII, 18]'daki "hâzâ", sûrenin tamamına işaret eder şekilde tefsir edildi ve tefsirciler bu sûrenin tamamının ilk peygamberlerin Kutsal Kitaplarında yer aldığını ileri sürdüler⁷⁰. Başka bir rivayet, sûrenin Mûsa ve

⁶²Bk. es-Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 283;

«... وورد الآثار أيضا بان الله بين لانيائه في كتبهم جمع ما هو واقع في هذه الأمة من

احداث وفتن و اخبار خلفائها و ملوكها

Ayrıca bk. Abdulcebbar, *Tesbîtu delâilî'n-nübuvve*", nşr. Abdülkerim Osman (Beirut, 1966-68), II, 413;

«انما لم يتمنوا الموت لان اليهود والنصارى كانوا يشتمون موسى وغيره ممن كان يدعي النبوة.

وقد اخبر هؤلاء في كتبهم نبوة محمد (ص) فاعلم يقدم علي التضني لهذا...»

⁶³es-Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 284;

«... وقد اعترض علي في هذا الطريق بانه يلزم عليه ان يكون كل ما في القرآن مضمّن في

جميع الكتب السابقة و اقول : لا مانع من ذلك . بل دلت الأدلة علي ثبوت هذا الأمر

⁶⁴Age, II, 285:

«... وقد نص علي هذا بعينه الامام ابو حنيفة حيث استدلل بهذه الاية علي جواز قراءة القرآن

بغير اللسان العربي و قال: ان القرآن مضمّن في الكتب السابقة و هي بغير اللسان العربي اخذا

بهذه الاية .

(örn.: Sûre XXVI, 197-198),

«و مما يشهد بذلك وصفه تعالي للقرآن في عدة مواضع بانه مصدق (في المتن: مصدق) لما بين

يديه من الكتب: فلو لا ان ما فيه موجود فيها لم يصح هذا الوصف...»

⁶⁵Ebû Nu'aym, *age.*, V, 378.

⁶⁶es-Suyûtî, *el-Leâli 'il-masnâ 'a*, I, 234.

⁶⁷es-Suyûtî, *el-Leâli 'il-masnâ 'a*, I, 234. 1, 232-233; ay, mlf., *ed-Durru'l-mensûr*, I, 325; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 546.

⁶⁸et-Taberî, *Tefsîr*, IV, 231-232, no. 3964-65; es-Suyûtî, *ed-Durr*, I, 238.

⁶⁹el-Mavsîlî, *Gâyetu'l-vesâil ilâ ma'rifeti'l-avâil*, el yazma, Cambridge Qq. 33, vr. 41a; et-Taberî, *Tefsîr*, XII, 227, no. 14157 (ayrıca bk. no. 14158-59); Ebû Nu'aym, *age.*, V, 383.

⁷⁰es-Şevkânî, *Fethu'l-qağır*. (Kahire, 1383/1964), V, 427; es-Suyûtî, *ed-Durr*, VI, 341.

İbrahîm'in kitaplarından kopya edildiğini açıkça ifade eder⁷¹. Bazı tefsirciler, «... ان هذا...»: "inne hâzâ..." nın içeriğini, sûrenin bazı ayetlerine kadar sınırlama çabasındadırlar⁷². (Hz.) Peygamber'in, İbrahîm ve Mûsâ'nın sahifeleri ile ilgili olarak, "İbrahim'in sahifesi, darbimeseller(den ibaret) idi; Mûsâ'nın sahifeleri de ibretler(le dolu) idi", şeklinde bir söz söylediği nakledilir⁷³. Bu sahifelerden nakiller yapıldığı, gerçekte peygamber tarafından da ifade edilmektedir⁷⁴.

Hikmetli sözler, kıssalar ve İbrahîm, Mûsâ, Eyyûb, Dâvûd, Süleyman, İsâ, Yahyâ b. Zekeriyâ ve Lokmân'ın (a.s.) öğütlerini ihtiva eden çok erken dönem bir derleme, Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm'ın (ö. 224) *Kitâbu'l-mevâiz* adlı eseridir⁷⁵. İsnad zinciri ile temin edilen ve Hicretin İkinci Yüzyılı'nın en büyük alimlerinden biri tarafından senedleri ile birlikte kaydedilen pek çok rivayet, söz ve kıssanın, bu dönemde Yahûdî ilmi ve Hıristiyan geleneğinin bir hayli yaygın olduğunu ve bunun da ciddi bir muhalefetle karşılaşmaksızın İslam dini geleneği ile birleştirildiğini gösterir. Heyseme b. Abdurrahman, "Ey İnsanoğlu, benim hizmetimde gayret et ki ben de senin kalbini itminan ile doldurayım, isteğini yerine getireyim; eğer bunu yapmazsan gönlünü meşgul ederim ve isteğini yerine getirmem!" ifadesinin Tevrat'ta yazılı olduğunu söyler⁷⁶. Vehb b. Munebbih, Allah'ın, İbrahim'e; "Ey imtihana tabi tutulan kral, ben seni ne dünya malı biriktirmen ne de binalar dikmen için gönderdim; ben seni sıkıntı çekenlerin (mazlumların) çağrılarına benim adıma cevap vermen için gönderdim, çünkü ben, o dua (mazlumların duası) inanmayan birinden gelse bile onu geri çevirmeyeceğim!" diye vahyettiğini kaydeder⁷⁷. Bu ifade, Suyûtî tarafından bir hadis olarak kaydedilir⁷⁸. İbn Vehb'in, ilk dönem eserlerden biri olan *Câmi'*ine göre Ka'b, bir kimsenin anne-babaya itaat etmesi ile ilgili bir emri, Tevrat'tan iktibas eder⁷⁹. Oğulların babalarına itaatsizlikleriyle ilgili bir söz, Ka'b tarafından Tanrı'nın Kitabı'ndan nakledilir⁸⁰. Ka'b, Abdullah b. Amr'ın kehanetle ilgili duasının Tevrat'ta yer aldığını iddia eder⁸¹. Ka'b Tevrat'tan ayrıca, kendi halkı tarafından alime karşı takınılan kibirli (aşâğılayıcı) tutumla ilgili bir söz nakleder. ^{8 2} Ka'b, Tevrat'taki son sözün, «الحمد لله الذي لم يتخذ ولدا ولم يكن له شريك في الملك» : "el-hamdu li-llâhi'lezi lem yettehiz weleden we lem yekun lehu şerîkun fi'l-mulk" olduğunu söyler⁸³. Meymun b. Mihran, Mûsâ'nın Levhaları üzerinde, "Komşunun malına ve karısına göz dikme"

⁷¹ es-Suyûtî, *ed-Durr*, VI, 341; eş-Şevkânî, *Fethu'l-qadîr*, V, 427: «نسخت هذه السورة من صحف إبراهيم و موسى»

krş. es-Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 285: «هذه السورة في صحف إبراهيم و موسى»; el-Qurtubî, *Tefsîr*, XX, 24: «ان هذا... قال: هذه السورة...»

⁷² es-Suyûtî, *ed-Durr*, VI, 341; el-Qurtubî, *Tefsîr*, XX, 24: "qad eflahu" den sûrenin sonuna kadar; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 273.

⁷³ es-Suyûtî, *ed-Durr*, VI, 341.

⁷⁴ Age.

⁷⁵ El yazına, Hebrew Üniversitesi, Yahuda Koleksiyonu, Ar. 95.

⁷⁶ Ebû Ubeyd, *age.*, vr. 9b; el-Meclisî, *age.*, XIII, 357 (yeni nş.); el-Âmilî, *el-Cevâhiru's-seniyye*, (Necef, 1384/1964), s. 48.

⁷⁷ Ebû Ubeyd, *age.*, vr. 6b; İbn Qutayba, *Uyûnu'l-ahbâr* (Kahire, 1346/1928), II, 263.

⁷⁸ *ed-Durr*, VI, 341.

⁷⁹ İbn Vehb, *Câmi'*, nşr. J. David Weill (Kahire, 1939), s. 12, I, 11.

⁸⁰ *Age.*, s. 11, I, 10.

⁸¹ *Age.*, s. 98, I, 4.

⁸² Abdulcebbâr el-Havlânî, *Târîhu Dâreyyâ*, nşr. Sa'îd el-Afgânî (Şam, 1369/950), s. 107.

⁸³ Ebû Nu'aym, *age.*, VI, 30.

ifadesinin yazılı olduğunu belirtir⁸⁴. İsrailoğulları, Mûsa'dan kendileri için Tevrat'tan ezbere öğrenebilecekleri bir söz seçmesini isterler. Bunun üzerine o şu sözü söyler: "Halkın size nasıl muamele etmesini istiyorsanız onlara öyle muamele ediniz". ez-Zemahşerî, "bu ifade, Tevrat'tan seçilen sözlerin en güzelidir" der⁸⁵. Saîd b. Ebî Hilâl⁸⁶, Mûsa'nın Levhaları üzerinde Allah tarafından "Keñdi eliyle [kudret]" ve Buyruğuyla yazılmış; "Kendin için sevdiğini insanlar için de sevme" şeklinde yazılan iki emir bulunduğunu kaydeder⁸⁷. Allah tarafından Mûsa'ya verilen ilk Levhalarda; "Bana şükret, anne-babana da şükret, bu takdirde seni yok olma tehlikesinden korur, ömrünü uzatırım, sana iyi bir hayat verir ve seni daha iyi bir hayata gönderirim", sözleri yazılıdır⁸⁸. Sa'lebe b. Ebî Mâlik şöyle söyler: "Ömer, Yahûdî alimlerini davet etti ve dinî konuları tartışmalarını istedi. İslama dönen bir Yahûdî olan Sa'lebe'nin babası Ebû Malik⁸⁹ de onlarla beraber geldi⁹⁰. Ebû Mâlik bir kitapla geldi. Onu açtı ve elini onun bir pasajı üzerine koydu. Elini kaldırıp da Yahûdî alimler; "Kim gereken hürmeti babasına gösterirse, Allah onun ömrünü uzatır" ibaresini okuduklarında, bunun Allah tarafından vahyedildiğini kabul ettiler. Halk o güne kadar bunu bilmiyordu⁹¹". es-Sa'lebî Mûsâ'ya vahyedilen on emri kaydeder⁹². en-Nuveyrî, Allah'ın Peygambere Kur'an'ın on sekiz ayetinde on emrin muhtevasını vahyettiğini, es-Sa'lebî'nin söylediğini nakleder⁹³. Evladın ana-babaya yapması gereken hürmetin bir parçası olarak, bir kimsenin, ölümünden sonra babasının dostlarına faydalı olmak zorunda olduğu kaidesi, Tevrat'tan iktibas edilmiştir⁹⁴. Bir Fâkih, Tevrat'tan şöyle bir nakilde bulunur: "Günahkar olup da sonra Benden mağfiret isteyen kimseye yazıklar olsun!.." ⁹⁵ Bir Şi'î rivayet, Tevrat'ta şöyle yazılı olduğunu söyler: "Ey insanoğlu, kızdığın zaman Beni hatırla ki Ben de öfkelendiğimde seni hatırlayayım, helak edeceklerim arasında seni mahvetmeyeyim; eğer haksız bir muameleye maruz kalırsan benim sana olan yardımımla yetin, zira benim sana olan yardımım, senin kendine olan yardımından daha iyidir"⁹⁶. Tevrat'ta ayrıca şöyle bir ibare yazılıdır: "Kim bir gayri menkulü veya bir su üzerindeki haklarını, topraktan veya sudan kazanılmamış bir meblağa satarsa kazanılan para çarçur edilir, boşa gider"⁹⁷. Peygamberden, buna benzer şöyle bir rivayetin nakledildiği söylenebilir: « لا يبارك الله في ثمن أرض أو دار لا يجعل في أرض أو دار : " L â bâreke'llâhu fî semeni ardin ew dârin lâ yüc'alu fî ardin ew dârin": "Değerinden fazla

⁸⁴Ebû 'Ubayd. *age.*, vr. 9b, l. 9.

⁸⁵ez-Zemahşerî, *Rebî'u'l-ebâr*, el yazma, British Müz. no. 6511, vr. 132b.

⁸⁶Hakkında bk. İbn Hacer, *Tehzîbu'l-tehzi*, IV, 94, no. 159.

⁸⁷İbn Vêhb, *age.*, s. 20, l. 18.

⁸⁸el-Meclisî, *age.*, XII, 358, no. 63.

⁸⁹Hakkında bilgi almak için bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 209, no. 948; İbn 'Abdilber, *age.*, I, 212, no. 277.

⁹⁰İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 169, no. 998.

⁹¹İbn Vêhb, *age.*, s. 15, II, 9-14.

⁹²*Qisâsu'l-enbiyâ'*, s. 270. Ayrıca bk. Abdülmelik b. Habîb, *Târîh*, el yazma, Bodl. Marsh, 228, s. 61 vd. -63; Ebû Nu'aym, *Hilye*, III, 265-266; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, III, 122.

⁹³*Nihâyetu'l-arab*, XIII, 215-217.

⁹⁴İbn Vêhb, *age.*, s. 14, II, 14-15; krş. es-Sulemî, *Âdâbu's-sohba*, (Filistin, 1954), s. 83, no. 248-249 (ayrıca bk. editörün referansı).

⁹⁵İbn Ebî'd-Dunyâ, *Kit. et-tevbe*, el yazma, Chester Beatty, 3863, vr. 20b.

⁹⁶el-Meclisî, *age.*, XIII, 358, no. 66.

⁹⁷el-Meclisî, *age.*, XIII, 360, 73.

satılan yerin veya evin kazancına Allah bereket vermesin!"⁹⁸ Sevr b. Yezîd tarafından, İncil'den ve "diğer Kutsal Kitaplar"dan bazı iktibaslar nakledilir⁹⁹. Sevr b. Yezîd, Tevrat'ta İsa'nın, Havarilerine şöyle dediğini okumuş: "Allah'la çok sohbet edin, insanlarla ise çok az sohbet edin!" Onlar İsa'ya, "Allah'la nasıl konuşmalıyız?" diye sordular. O da: "Dua ve niyazlarımızda O'nunla başbaşa kalın!" diye cevap verdi¹⁰⁰. Ka'b, Zemzem kuyusunun "bazı Kutsal Kitaplar"da zikredildiğini söyler¹⁰¹. Ayrıca Ka'b, beş vakit namazı Mekke Mescidi'nde (Mescid-i haram) kılanlara Allah'ın oniki milyon beşyüz bin namaz mükafatı yazacağı haberini Tevrat'ta bulunduğunu ifade eder¹⁰². Hatta el-Hutay'a'ya ait,

«من يفعل الخير لا يعدم جوازية» : "men yef'al'i'l-hayra lâ ye'dem cevâziyehu :

«لا يذهب العرف بين الله و الناس» : "lâ yezhebu'l-'urfu beyne'llâhi we'n-nâsi".

"Kim hayır yaparsa o hayrın mükafatı zayı olmaz; Allah ile kul arasındaki örf de yok olmaz" şeklindeki beytin, Tevrat'tan bir cümle olduğu Ka'b tarafından ifade edilmiştir¹⁰³. Tevrat'tan yapılacak ilave iktibaslar, kolayca artırılabilir¹⁰⁴. Aslında bu iktibasların sadece bir kaçı bu kaynaktan alınmıştır¹⁰⁵. Söz konusu iktibasların çoğu, popüler Yahûdî ve Hıristiyan hikayelerinden, efsanelerinden ve hikmetli sözlerinden, Yahûdî ve Hıristiyanlıktan İslama dönenler tarafından sokularak yaygınlaşmış ve popülarite kazanmış rivayetlerden elde edilmiştir. Mamafih Müslüman alimler, "Tevrat'ta buldum", "Tevrat'ta yazılıdır", "Tevrat'ta kaydedilmiştir" ifadelerinin zorunlu olarak Eski Ahid'in İlk Beş Kitabı'na hatta Yeni Ahit'e işaret etmedikleri gerçeğinin farkındaydılar. Mesela el-Câhiz, Ka'b'ın söylediği, "mektubun fi't-Tevrât" ifadesinin, gerçekte Yahûdîlerin Kutsal Kitaplarında bulunan peygamberlerin kitapları ve "Süleyman'ın kitapları" gibi

⁹⁸Moğoltay, *ez-Zehru'l-bâsim*, Leydin, no. 370, vr, 120b; et-Tâberî, *el-Muntehâb min zeyli'l-muzeyyel*, (Kahire, 1358/1939), s. 59.

⁹⁹Hakkında bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, II, 33, no. 57.

¹⁰⁰Ebû Nu'aym, *age.*, VI, 94.

¹⁰¹el-Fâkihî, *age.*, vr. 342a.

¹⁰²*Age.*, vr. 453a.

¹⁰³Usâme b. Munqız, *Lubâbu'l-âdâb*, nşr. Ahmed Muh. Şâkir, (Kahire 1353/1935), s. 424; ayrıca bk. el-Hutay'a, *Divân*, nşr. Nu'mân Emîn Tâhâ (Kahire, 1378/1958), s. 291-292.

¹⁰⁴Mesela bk. ez-Zehbî, *el-Uluww li-l-'aliyyi'l-ğuffâr*, nşr. 'Abdurrahman Muh. 'Osmân (Kahire, 1388/1968), s. 95; Ebû Nu'aym, *age.*, IV, 48, 38, 58; es-Suyûtî, *ed-Durr*, IV, 192; İbn Ebi'd-Dunâ, *el-İşrâf*, vr. 76a-b; al-Meclisî, *age.*, XIII, 331, 342; 348, 357, 340; et-Tâsî, *Emâli*, (Necef, 1384/1964), I, 233; el-'Âmilî, *el-Kaşkül*, nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, (Kahire, 1380/1961), II, 132, 153.

¹⁰⁵Bk. J. Goldziher, "Über Bibelcitatie in muhainmedanischen Schriften", ZATW, XIII (1893), s. 315-316.

bölmelere işaret ettiğini belirtir¹⁰⁶. Ebu'l-Esved¹⁰⁷ tarafından nakledilen bir rivayetteki "Ra'su'l-Câlût", Ka'b'ın, kehanetlerinin Tevrat'tan alındığını söylediğinde, onun yalan konuştuğunu açıklamaktadır. Tevrat Kur'an gibi bir kitaptır; Müslümanlar nasıl Peygamber'in ve Sahâbîlerinin rivayetlerini naklediyorsa, Ka'b da gerçekte peygamberlerin, onların arkadaşlarının kitaplarından naklediyordu¹⁰⁸.

Kaynaklara sık sık, "kitapta (şöyle) yazılıdır", "bazı kitaplarda (şöyle) okudum", "(bu) Allah'ın kitabında (mevcuttur)" gibi muğlak ifadelerle işaret edilmekte¹⁰⁹ çoğunlukla da hiç zikredilmemektedir.

Ebû Ubeyd, aşağıdaki pasajı, "Hikmetü'd-Dâvûd" : (Dâvûd'un Hikmetli Sözleri(n))dan iktibas eder: "Akıllı bir adamın dört vaktini ihmal etmemesi gerekir: Vaktinin bir kısmında kendini Rabbine verir, bir kısmında nefis muhasebesi yapar, bir kısmında kötü huy ve davranışları hakkında kendisini dostça uyararak arkadaşları ile oturup sohbet eder, bir kısmında da kendini meşru eğlencelere bırakır; bu en son zaman dilimi kişinin, diğer üç vakitteki sorumluluklarını yerine getirmesine yardımcı olacak bir dinlenme vaktidir. Akıllı bir adamın vaktini iyi bilmesi ve işlerini de ona göre ele alması gerekir. Akıllı bir adam, yaşam ve meşru eğlence vasıtalarını da değerlendirerek sadece gelecek hayat için hazırlanan azıkla yolculuğuna devam etmelidir"¹¹⁰. Diğer bazı kaynaklarda bu sözler, İbrahim'in sahifelerinden iktibas edilmiştir¹¹¹.

"İyi sağlık, gizli bir güzelliştir", sözü de, "Hikmetü'd-Dâvûd" dan iktibas edilmiştir¹¹². Dâvûd'un Hikmetleri'nden bazı iktibaslar, el-Amilî¹¹³ ve el-Meclisî tarafından verilir¹¹⁴. Ebû Nu'aym bazı iktibasları "Mes'elletü'd-Dâvûd" (Dâvûd'un Meselleri)nden nakleder¹¹⁵. el-Amilî, "Ahbâru'd-Dâvûd (Dâvûd'un Haberleri)" u iki kere iktibas eder¹¹⁶.

¹⁰⁶ el-Heyevân, nşr. 'Abdusselâm Hârûn (Kahire, 1385/1966), IV, 202-203. Krş. İbn Nâsirüddin, ed-Dımaşqî, *Câmi'u'l-âsâr*, vr. 8a-8b. Müellif burada, Peygamber'in, "Abdullah b. 'Amr el-'As, Tevrat'ı ve Kur'an'ı okudu" şeklindeki tahmininde yer alan "Tevrat" kelimesinin, "Mûsân'ın Tevrat"ından daha geniş bir anlama gelebileceğini tartışır:

« و جنح بعد المتأخرين ، و تابعه بعد أصحابه الي ان هذا الوصف المذكور في حديث عبدالله بن عمرو بن العاص (ر) عن التوراة لا يريد به التوراة المعينة اللتي هي كتاب موسى فان لفظ التوراة والانجيل والزبور يزاد به الكتب المعينة تارة و يراه به الجنس تارة؛ فقولہ اخبرني بصفة رسول الله (ص) في التوراة اما ان يريد به جنس الكتب المتقدمة وكلها تسمى توراة ويكون هذا الوصف في بعدها، او يريد به التوراة

المعينة: كتاب موسى... »

¹⁰⁷ Hakkında bilgi için bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, IX, 307, no. 506.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 324.

¹⁰⁹ Msl. bk. Ebû 'Ubeyd, *age.*, vr. 16b; Ebû Nu'aym, *age.*, IV, 27, 32, 33, 57; VI 16, 55.

¹¹⁰ *el-Mevâ'iz*, vr. 10b; krş. es-Suyûtî, *ed-Durr*, IV, 189, I, 10; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Mûdihü evhâm*, I, 147 (*fî hikmeti'd-dâvûda*); İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 15 (*fî hikmeti'd-dâvûda*). Ayrıca bk. İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *İğasetu'l-lehfân min mesâiyidi's-seytân*, (Kahire 1358/1939), I, 79; İbn Ebî'l-Dünyâ, *el-'Akl ve fadluhu*, nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî, (Kahire 1365/1946), s. 15.

¹¹¹ el-Meclisî, *age.*, XII, 71; el-Qurtûbî, *Tefsîr*, XX, 25; es-Suyûtî, *ed-Durr*, VI, 341.

¹¹² İbn Ebî'l-Dünyâ, *el-İsrâf*, vr. 92a (*el-'âfiyetu'l-mulku'l-hafiyyu*).

¹¹³ *el-Cevâhiru's-sejjiyye*, s. 90, I. 3 dn. s. 95.

¹¹⁴ *Bihâr*, XIV, 36, 41 (yeni baskı).

¹¹⁵ *el-Hîlye*, VI, 56-57; ayrıca bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 14.

¹¹⁶ *el-Cevâhiru's-seniyye*, s. 94.

Dâvûd'un Mezmurlarının, halk arasında çok yaygın olduğu görünüyor. Katâde ve Rabî' b. Eñes, Zebûr'un sadece dualar ve Allah'i öven ifadeler içerdiğini söyler; emirler, cezaî kanun kuralları, helaller veya haramlar hakkında ifadeler yoktur¹¹⁷. Mezmurlar'ın ilk ayetleri sık iktibas edilmiştir. Bu ayetlerden iki nakil Suyûtî tarafından¹¹⁸, bir üçüncüsü İbn Ebi'd-Dünya tarafından kaydedilmiştir¹¹⁹. İbn Tâvûs aşağıdaki sûreleri Zebur'dan kopya eder: 2, 10, 17, 23, 30, 36, 46, 47, 65, 67, 68, 71, 84, 100¹²⁰. Zebur'un son otuz satırı¹²¹ ve bu kaynaktan kısa bir pasaj, Vehb¹²² tarafından verilir. Bununla beraber bu nakiller, doğru değildir ve tetkik edilebilen bazı metinlerle benzerliklerinin bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Süleyman'a atfedilen hikmetli sözler¹²³, "Vâiz" ve "Süleyman'ın Meselleri" bölümleri ile karşılaştırılabilir.¹²⁴

el-Muhâsibî, "Hikmetü İsa": "İsa'nın Hikmetleri" nden dünya malı sevgisi ile ilgili bir söz¹²⁵; ayrıca "Risâlatu İsa": "İsa'nın Risâleleri" nden de bir söz nakleder¹²⁶. İbn Tâvûs tarafından, "Şehâifu İdris": "İdris'in Sahifeleri" nden ve "Sunenu İdris": "İdris'in Sunen" inden uzun bölümler kaydedilir¹²⁷.

İşaya, Jeremiya ve Habakuk gibi peygamberlerden veya Hz. İsa'nın İncil'inden alıntılar ilave etmeye gerek yoktur. Ebû Ubeyd'in derlediği eser, Müslüman çevrelere nüfûz eden ve Müslüman alimler tarafından memnuniyetle kabul gören Yahûdî ve Hristiyan nakillerinin yaygınlığını gösteren en iyi delil olarak hizmet edebilir.

Tevrat'ı okumak Peygamberin izni ile meşru kılındı. Abdullah b. Amr b. el-'As, gördüğü bir rüyayı Peygamber'e anlatır. Rüyasında pamaklarından birinin üzerinde bal, diğerinin üzerinde yağ olduğunu görür. Peygamber rüyayı tefsir ederek

¹¹⁷es-Suyûtî, *ed-Durr*, IV, 188.

¹¹⁸Age., IV, 188: a)

«... طوبى لرجل لا يسلك طريق الخطائين ولم يجالس البطالين ويستقيم على عبادات ربه عز وجل فمثلته كمثله شجرة ثابتة على ساقية لا تزال فيها الماء يفضل ثمرها في زمان الثمار ولا تزال جفرا في غير زمن الثمار»

(krş. Ebû Nâ'aym, *age.*, IV, 62), s. 189: b)

«... طوبى لمن لم يسلك سبيل التمة ولم يجالس الخطائين ولم يفى في هم المستهزين ولكن همه سنة الله و اياها يتعلم بالليل والنهار مثله مثل شجرة تثبت على شط تزى ثمرتها في حينها ولا يتناصر من ورقها شيء و كل عمله بأمر ليس ذلك مثل عمل المنافقين...»

¹¹⁹*Kitâbu't-Tevebe*, Chester Beatty, 3863, vr. 15b:

«... سلام ابن مسكين :سألت نصرانيا ما أوّل الزبور قال: طوبى لعبد لم يسلك سبيل التمة ولم يجالس المستهزين والمخاطئين فذكرت ذلك للمالك بن دينار فقال : صدق.»

¹²⁰*Sa'du's-su'ûd* (Necf 1369/1950), s. 47-63; İbn Tâvûs'un iktibaslarının büyük bir çoğunluğu el-Meclisî tarafından kopya edilmiştir, *age.*, XIV, 43-48; ayrıca bk. *age.*, s. 36-37.

¹²¹Ebû Nu'aym, *age.*, IV, 46-47.

¹²²Age., IV, 67 vd.

¹²³Usâme b. Munqız, *age.*, s. 444: «ومن كلام سليمان بن داود عليه السلام.»

¹²⁴Süleymân'ın Meselleri, 1, 2, 10; *Ecclesiastes*, xi 1.

¹²⁵*'Amâtu'l-kulûb we'l-cevârih*, nşr. 'Abdulkadir Ahmed 'Atâ (Kahire, 1969), s. 45.

¹²⁶Age., s. 82.

¹²⁷*Sa'd es-Su'ûd*, s. 32-40; krş., el-Meclisî, *age.*, XI, 120-121, 151-152, 269, 282-283 (yeni başki)

şöyle der: "Sen iki kitabı; Tevrat'ı da Furkân'ı (Kur'an) da okuyacaksın". Abdullah b. Amr b. el-'As, geçekten her iki kitabı da okumuştur¹²⁸. Lahîa tarafından nakledilen bu rivâyet¹²⁹, H. 8. Yüzyılda yaşayan Zehebî tarafından şiddetle hucuma uğradı. Zehebî, "Tevrat'ı okumak Kur'an'ın vahyinden sonra hiç kimseye musaade edilmedi", demektedir. Zehebî, Tevrat'ın değiştirilip tahrif edildiğini, hakikatle yanlışın birbirine karıştırıldığını iddia eder ve bu kitabı okumanın ancak Yahûdilere cevap vermek amacıyla câiz olduğunu söyler¹³⁰. Fakat Tevrat'ı okuyup araştırmakla ilgili fikirler, I. Yüzyılda oldukça farklıydı. İbn Şa'd bir mescitte oturan 'Âmir b. 'Abd b. Kays ve Ka'b'la ilgili şöyle bir olay nakleder: Ka'b, 'Âmir'e Tevrat'tan bazı ilginç pasajlar okudu ve açıkladı¹³¹. Ebu'l-Celd el-Cevnî, Kur'an ve Tevrat'ı okurdu. Tevrat'ı her hatmettiğinde (ki onu altı günde okurdu) insanları davet ederek hatmini kutlar ve Tevrat'ın her hatmi sonucunda Rahmân'ın (Yeryüzüne) indiği sözünü naklederdi¹³².

Şi'î bir rivayet, Tevrat ile Peygamberi, Ali ve sonra gelen imamların doğru bilgileri arasındaki bağlantıyı açık bir şekilde şöyle vurgulamaktadır: Mûsâ'nın Levhalar'ı Peygamber'e ulaştı ve o, onları Ali'ye verdi¹³³. Mûsâ'nın Levhalar'ı, İncil, İbrahim'in Sahifeleri ve Zebur, Şi'î İmamların elindedir.¹³⁴ Beyaz Jafr; Tevrat, İncil, Zebur ve Allah'ın ilk kitaplarını kapsar¹³⁵.

Yahûdilere gelen vahiy ile Müslümanlara gelen vahiy arasındaki muhteva birliği fikrini, bu ayniyeti tesis edenin iki hâlk arasında ki kader birliği olduğu fikri takip etmiştir. İbn Abbas, İsrailoğulları arasında vukûbulan herşeyin Müslüman toplumunda da olacağını ifade eder¹³⁶. Peygamber, "İsrailoğulları, onların cariyelerinin çocukları yetişinceye kadar dürüst idiler. Onlar (bu çocuklar) re'yi desteklediler¹³⁷ ve bundan dolayı yoldan çıktılar; diğer insanları da yoldan çıkardılar" demektedir¹³⁸. Fesevî tarafından nakledilen bir rivayetin arkasından şu mutalaa gelir: "Süfyan şöyle dedi: 'Biz bu sözü tetkik ettik ve re'yi destekleyen ilk şahsın Medine'de Rebîa, Kufe'de Ebû Hanife, Basra'da el-Bettî olduğunu keşfettik; onlar cariyelerin

¹²⁸ ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslâm* (Kahire, 1367), III, 38; Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, *el-Mu'tasar* (Haydarabad 1362), II, 265; krş. el-Mavsîlî, *Gâyetü'l-vesâil*, el yazma, Kembraç, Forma 33 (10), vr. 42 vd. Ayrıca bk. el-Hargûşî, *el-Bişâre ve'n-nizâra fî ta'biri'r-ru'yâ*, el yazma, Forma 6262, vr. 121a; İbn Nâsiruddîn, *Câmi'u'l-âsâr*, vr. 8a; el-Fâsî, *el-'Iqtû's-semîn*, V, 224; İbn 'Abdî'l-Hakem, *Futûhu misr*, s. 254, II, 12-15.

¹²⁹ Hakkında bilgi için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 242 (zayıf); et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih* (Karaçi, 1350), s. 160, I, 5 (zayıf); ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 479; *age.*, III, 267

(« وابن لهيعة عن قد تيرانا من احدته »), *age.*, II, 475-483, no. 4530; el-Fesevî, *age.*, vr. 84a, vd.; Moğoltay, *ez-Zehru'l-bâsim*, el yazma, Leydin, Mecmua 370, vr. 116a.

¹³⁰ *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, nşr. Es'ad Talas (Kahire 1962), III, 57.

¹³¹ *Tabakât*, VII, 110. Tevrat ve İncil'i okuyan başka bir tâbiî de Evs b. Biş'r'dir; Abdullah b. Ömer'le eşit bilgiye sahip olduğu söylenir. Me'âfir'i bilen birisi olması dikkate değerdir (İbn Asâkir, *Târih [tehzi]b* III, 158).

¹³² *Age.*, VII, 222.

¹³³ el-Meclisî, *age.*, XIII, 225 (yeni bs.); ayrıca bk. eş-Şaffâr el-Kummî, *Besâiru'd-derecât*, [byy], 1285), s. 37-38.

¹³⁴ el-Meclisî, *age.*, XXVI, 180, 189 (yeni bs.).

¹³⁵ *Age.*, XXVI, 18.

¹³⁶ Nu'aym b. Hammâd, *age.*, vr. 4b: « لم يكن في بني إسرائيل شيء إلا وهو فيكم كما أن ».

¹³⁷ Krş., "Ashâbu'r-Rey", *İslâm Ansiklapedisi* (Schcht).

¹³⁸ İbn Mâce, *Sunen* (Kahire, 1349), I, 28; el-Beyhâkî, *Ma'rifetu's-sunen*, I, 110 (ayrıca editörün referensına bk.).

oğullaftıydı"¹³⁹. Peygamber, İslam toplumunun, İsrailoğulları ile Hıristiyanların yolunu aynen takip edeceklerini önceden haber verdi¹⁴⁰.

Bu benzerlik noktaları elbette Yahûdî tarihinin aşağılayıcı yönlerini gösteriyordu ve bunlar İslam toplumunun karşılaşacakları tehlikelere işaret etmek için kullanılıyordu. Bununla beraber bazan özdeşleştirme benzerlik övücü bir havada yapılır. İbn İshâk tarafından nakledilen bir rivayete göre Evs ve Hazrec, Tubba' tarafından Medine'de bırakılan İsrailoğulları arasından çıkan dört yüz alimin torunlarıdır. Ebû Eyyûb, gerçekte Tubba tarafından, peygambere verilmek üzere muhafaza edilmesi amacıyla bir mektubun kendisine emanet edildiği alimin torunuydu. Ebû Eyyûb gerçekten mektubu Peygamber'e verdi¹⁴¹. Olayı kaydeden muahhar bir mecmua, Ensar'a ait bu şecerenin, bir Yahûdî planı olduğunu kaydeder¹⁴².

Bir Şi'î rivayete göre Peygamber isminin Ahmed ve İsrail olduğunu, Allah tarafından İsrail'e verilen yükümlülüklerin aynı şekilde kendisine de verildiğini ifade eder¹⁴³. İsrailoğulları ile, ('Alid) Âl-i Muhammed kastedilmektedir¹⁴⁴. 'Alidler, "Al-i Fir'avn zamanında Al-i Mûsâ ne ise" kendilerinin de Umeyye döneminde aynı konumda olduklarından yakınır¹⁴⁵. İbn Tâvûs, Peygamber'in Hârûn'la¹⁴⁶ ilgili söylediği, Ali'nin Peygamber'le olan ilişkisi (menzilesi, mertebesi) Hârûn'nun Mûsâ ile olan ilişkisinin aynı olduğu konusundaki sözünün önemini vurgulamak için Tevrat'tan bir çok pasajlar nakleder¹⁴⁷. Ali'nin Peygamber'e nisbetle vasilik rolü, Mûsâ'ya nisbetle Yuşa b. Nuh'un rolüne benzemektedir¹⁴⁸.

Fakat Müslümanların, Benî İsrâil arasındaki dürüst kimselerle, tecrübelerinden hareketle duydukları bu yakınlık ve ayniyet duygusu, daha sonrakilerin kusur, günah ve ahlak bozukluklardan dolayı zedelenmesi bile İsrailoğullarının yolu (sünneti), takip edilmemelidir. Bir çok rivayetlerde mümin, bu sünnetler hususunda uyarılır ve onların aksinin yapılması emredilir¹⁴⁹.

¹³⁹ *el-Ma'rife ve't-tarih*, vr. 271a.

¹⁴⁰ *el-Muttâkî el-Hindî*, *Kenz*, XI, 123, no: 555-556; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 28; İbn Tâvûs, *Sa'd*, s. 64, 65, 116, I, 3; *el-Ayyâşî*, *age.*, el yazma, vr. 93a-b; ayrıca bk. M. Talbî, "Les Bida", *Studia Islamica*, XII, 50.

¹⁴¹ *es-Semhûdî*, *Vefâ'u'l-vefâ*, nşr. Muh., Muhyiddîn Abdulhamîd (Kahire, 1374/1955), I, 188-189; Moğoltay, *age.*, vr., 194a; İbn Zuhayra, *el-Cami'u'l-latîf*, (Kahire 1357/1958), s. 51-54; *es-Sâlihî*, *es-Sira eş-Şâmiya*, el yazma, Atf 1753, vr. 69a. Krş. İbn Nâsiruddîn, *age.*, vr. 52a-b.

¹⁴² Abdülhafız b. Osman el-Kârî et-Tâifî, *Celâ'u'l-kulûb ve keşfu'l-kurûb bi-menâkıbü ebî Eyyûb*, (İstanbul, 1298), s. 14-15.

¹⁴³ *el-'Ayyâşî*, göst. es., I, 44, no: 45 (ayrıca bk. *age.*, dn. 6).

¹⁴⁴ *Age.*, I, 44, no: 43-44 (bk. *Süre II/48*).

¹⁴⁵ *Furât*, *Tefsîr*, (Necf. bty.), s. 47, I, I. Krş. İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 95, 219-220.

¹⁴⁶ *Sa'd es-Su'ûd*, s. 43-46; *Msl*. XXIX 5, 27, 31, 44, 13; *Num*. XVII 17.

¹⁴⁷ *Sa'd es-Su'ûd*, s. 43-46 (ayrıca bk. s. 43).

«إعلم ان قول النبي (ص) لمولانا علي بن ابي طالب انت مني بمنزلة حارون من موسى
يشتمل علي خصائص عزيمة النحر الخلافة ! وقد وجدت في التوراة من منازل حارون من
موسى ما يضيق ما قصدناه بفصول هذا الكتاب مما ينتفع بمعرفتها ذو (في المتن: ذوي)
الالباب.»

¹⁴⁸ *Furât*, *age.*, s. 65-68.

¹⁴⁹ *Furât*, *age.*, s. 42: «ولا تأخذوا سنة بني اسرائيل كذبوا انبيائهم وقاتلوا اهل بيتهم»

Onların ifâ ettikleri dînî ritüellerdeki katılıklar bile, "Kendilerini zora koşan İsrailoğulları gibi olmayın! Zira Allah onları zora koşmuştur"¹⁵⁰ şeklinde tenkid edilmiştir.

III

İlk kaynaklar, İsrailoğullarının tarihlerini veya peygamber ve azizleri ile ilgili rivayetleri nakletme izninin aksine, ehl-i sunnet çevrelerin, müminlerin, özellikle hukûkî veya inanç esasları ile ilgili konuları, Ehl-i kitabın Kutsal Kitaplarından öğrenme veya kopya etmelerini engelleme eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Bir rivayete göre Ömer, Kureyçalı bir Yahûdiden, Tevrat'tan bazı bölümlerin özetini kendisi için kopya etmesini istemiştir. Peygambere gelip de ondan bu bölümleri okuma izni istediğinde, öfkeden peygamberin yüz hatları değişti. Bu durumdan endişe eden Ömer şunları söyledi: "Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, peygamber olarak Muhammed'den razıyım". Aşırı öfkesi gidince Peygamber şöyle dedi; "Muhammed'in canı, kudret yetkisinde olan Allah'a yemin olsun ki, Mûsâ aranızda olsa ve siz de ona uysanız, yoldan çıkmış olurdunuz; siz topluluklar içinde benim kısmetimsiniz, ben de peygamberler içinde sizin kısmetinizim"¹⁵¹.

Rivayette, «مررت بأخ لي من قريظة» : "Merartu bi-ehin lî min Kurayza" : "Kurayçalı bir kardeşime uğradım [rastladım]"¹⁵² denilerek, Yahûdîlere tasvib edilmiş bir tarzda işaret edilmesi ilginçtir. Ayrıca Peygamber'in, Mûsâ'nın kendi imanına bağlı olduğunu vurgulaması da ilginçtir. Enes'ten gelen bir rivayete göre Peygamber Hz. İsa ile karşılaşmıştır¹⁵³ ve ez-Zehabî de İsa'yı (bu yüzden) Peygamber'in sahabîlerinden biri olarak kabul eder¹⁵⁴. Peygamberin Mûsâ hakkında buna benzer bir ifadesi Hafsa olayında kaydedilir. Hafsa, Peygambere, üzerinde Yûsuf'un hikayesinin yazılı olduğu bir köprücük kemiği getirir. Peygamber kızar, yüzünün rengi değişir ve şöyle der: "Ben sizin aranızda iken Yûsuf gelse ve siz de ona uysanız, doğru yoldan çıkmış olurdunuz"¹⁵⁵.

Başka bir rivayette kaydedildiği gibi, Peygamber'in bundan çok az farklı şöyle bir başka sözü vardır. Ömer, Peygamber'e, Yahûdîlerden duyup hoşuna giden

¹⁵⁰el-Âmilî, *el-Keşkül*, I, 221:

« ان الله يحب ان يأخذ برحاصه كما يحب ان يأخذ بعزائمه فاقبلوا رخص الله ولا تكونوا كيني »

اسرائيل حين شددوا علي انفسهم فشد الله

Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 193-194; krş. Samau'al el-Mğribî, *İfhamu'l-yehûd*, nşr. M. Perlmann (New York, 1964), s. 71-85.

¹⁵¹el-Câmi', vr. 60a; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, vr. 114a; es-Suyûtî, *ed-Durr*, II, 48; bu rivayetin diğer bir versiyonu için krş. Aburrezzâk, *age.*, 114a şu ifade ile beraber:

« انما بعثت فاتحا و خاتما اتيت جوامع الكلم و فواتحه واحصر للحديث احصارا. »

Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, *Merâsîl* (Kahire, 1310) s. 48; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Taqyîd*, s. 52. Nureddîn el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, II, 182.

¹⁵²Bu rivayetin diğer bir versiyonu için bk. el-Muttakî el-Hindî, *Kenz*, I, 334, no. 1629: Ömer Hayberî ziyaret etti ve bir Yahudinin bazı sözleri hoşuna gitti. Yahudi Ömer'in isteği üzerine bu sözleri Ömer'e yazdırdı ve Ömer de bu sözleri Peygamber'e götürmek üzere bir derinin üzerine yazdı. Ömer onları Peygambere okuyunca Peygambere çok kızdı ve yazıyı imha etti. Bunun üzerine şöyle dedi: "Yoldan çıktıkları için bu insanlara uymayın!" Krş. es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, IV, 3 (olayın farklı versiyonları).

¹⁵³es-Suyûtî, *el-Hâwî*, II, 288.

¹⁵⁴Age., s. 289, vd.

¹⁵⁵Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, vr. 133b; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, vr. 114a.

rivayetleri yazmasına izin verip vermeyeceğini sorar. Peygamber şöyle der: "Onlar bozulmuş iken Yahûdî ve Hıristiyanlara mı uymak istiyorsunuz? Ben onu (dini, veya Kur'an'ı) bembeyaz ve temiz olarak getirdim; eğer Mûsâ hayatta olsaydı bana uymak zorundâ olacaktı"¹⁵⁶.

Bu problemle bağlantılı olarak özel bir ayet nazil oldu. Bir rivayette belirtildiğine göre bazı Müslümanlar, Peygamber'e, Yahûdîlerden kopya ettikleri belirli kitaplar getirirler. Peygamber şöyle der: "Bir halk, kendi peygamberlerinin getirdiğini bırakıp da başka halkın peygamberleri tarafından getirileni tercih ederse, bu onlar için oldukça tehlikeli bir yanlış olur". Bunun üzerine 29. sûrenin 51. ayeti nazil oldu: «...أولم يكنهم أنا أنزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم...» "E-we-lem yekfihim ennâ-enzelnâ 'aleyke'l-kitâbe yutlâ 'aleyhim..." : "Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?..."¹⁵⁷ Tevrat'ın öğrenilmesi ile ilgili şu soru Ömer tarafından sorulduğunda Peygamber, son ve kesin sözünü şu şekilde ifade eder: "Tevrat'ı öğrenmeyin, size gereken, size indirilen(Kur'an)ı öğrenmeniz ve onun içindekilere inanmanızdır"¹⁵⁸.

Ömer gerçekten, Yahûdî ve Hıristiyanların kitaplarının kopya edilmesini veya okunmasını yasakladı. Bir rivayete göre bir adam Ömer'e gider ve ona, Müslümanların şehri fethettiklerinde Medain'de bulduğu harika bir kitaptan bahseder. Ömer, "o, Allah'ın Kitabı (Kur'an)dan mıdır?" diye sorar. Adam "Hayır" cevabını verir. Ömer, Yûsuf sûresinin ilk dört ayetini ezberden okuyarak onu kırbacıyla dövmeye başlar ve şöyle der: "Sizden öncekilerin bozulmalarına sebep olan şey, bilgileri ortadan kalkıp yok oluncaya kadar Tevrat ve İncil'i terkedip kendilerini, alimlerinin ve piskoposlarının kitaplarına vermeleri olmuştur"¹⁵⁹. Başka bir rivayette benzer bir durum şöyle nakledilir: Alkame ile el-Esved, İbn Mesud'a gelir ve ona hoşlarına giden bir olayı içeren bir sahife gösterirler. Abdullah b. Mesud sahifenin imha edilmesini emreder ve, "Bu kalpler, bilgi kaplarıdır. Onları Kur'an'la meşgul edin, başka şeylerle değil" der¹⁶⁰.

Ömer'in, özellikle Daniel'in Kitabı'na ilgi duyduğu gözüküyor. Kitabın, Müslümanlar şehri fethettiklerinde Tustar'da bir mezarda bulunduğu ve bu mezarın da Daniel'in mezarı olduğu söyleniyor¹⁶¹. Kitap Ömer'e getirilir ve o, Arapçaya çevirmesi için onu Ka'b'a gönderir. Kitabın, gelecekte ortaya çıkacak fitneler hakkında bilgi içerdiği söylenmektedir¹⁶². Ebu'l-'Âliye¹⁶³ Kitap hakkında şöyle der: "Ben bu kitabı Kur'an'ı okuduğum tarzda okuyan ilk Arap idim". Ebu'l-'Âliye sözüne, "o sizin siretiniz (tarihiniz), meseleleriniz, dininiz, konuşma tarzınız, ve

¹⁵⁶ ez-Zemahşerî, *el-Fâ'iq*, nşr. 'Alî Muh. el-Bicâwî- Muh. Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire, 1367/1948), III, 218; Ebû Ubeyd, *Garibu'l-hadîs* (Hayradabad, 1385/1966), III, 28-29; krş. İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, h w k mad.; el-Meclisî, *age.*, VIII, 211 (taş başma neşri). Ayrıca bk. Ebû Nu'aym, *Hilye*, V, 136.

¹⁵⁷ es-Suyûtî, *Lubâbu'n-nuqûl* (Kahire, 1373/1954), s. 170; el-Kurtubî, *Tefsîr*, XIII, 355; İbn Şenrâşûb, *Menâqib âli ebî tâlib* (Necf, 1376/1956), I, 48; İbn Abdilberr, *Câmi'u beyâni'l-ilm*, II, 40-41.

¹⁵⁸ el-Muttaqî el-Hindî, *age.*, I, 133, no. 1627.

¹⁵⁹ *Age.*, I, 335, no. 1632.

¹⁶⁰ Ebû Ubeyd, *Fedâ'ilu'l-Qur'ân*, el yazma, Leydin, mecmua no. 3056, vr. 4a-b. Ebu Ubeyd şöyle der: "Bu perşömen tomar yazı Ehl-i Kitab'a mensub bir adamdan alındığını sanıyorsunuz, bundan dolayı Abdullah b. Mes'ud ona hoş bakmıyordu".

¹⁶¹ Bk. *İslâm Ansiklopedisi*, "Dâniyâl" md. (G. Vajda).

¹⁶² Nu'ay b. Hammâd, *age.*, vr. 4b (el yazma, Atif, vr. 3a).

¹⁶³ Hakkında bk. İbn Sa'd, *age.*, VII, 112-117.

gelecekte olacak şeyler hakkında bilgiler içermektedir" şeklinde devam eder¹⁶⁴. Ömer'e Daniel'in Kitabını kopya eden (veya okuyan) biri hakkında bilgi verildiğinde, söz konusu adamın, huzuruna getirilmesini emreder, bu tür kitapları yakmaya ve okumamaya söz verinceye kadar onu kırbacıyla döver¹⁶⁵.

Hamd b. Muhammed el-Hattabî tarafından Daniyel'in Kitabından bir söz kaydedilir¹⁶⁶. Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Cafer b. el-Münâdî, *Kitabu'l-Melâhim* adlı eserinde, Süfyanî'nin seferleri/mücadeleleri hakkında uzun bir pasajı, Daniel'in Kitabından iktibas eder ve bu pasaj Kurtubî tarafından da nakledilir¹⁶⁷. Daniel'in Kitabından önemli bir pasaj, el-Meclisî tarafından nakledilir. Bu pasaj Muharrem'in ilk gününe göre (Cumartesi, Pazar, Pazartesi...vs.) tesbit edilip yıl boyu meydana gelecek hava ve ürün durumu, musibetler ve savaşlar hakkında, ayrıca Güneş ya da Ay tutulmasının meydana geleceği ayın tesbiti konusunda kehanetler içermektedir. er-Ravendî, bu materyale melâhim tipi rivayetler olarak işaret eder¹⁶⁸. Daniel'in Kitabı'nın; Ka'b ve yirmi Yahûdî alim tarafından, Filistin'de, karşılıklı müzakereler şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır. Ka'b, "Mûsâ'ya Allah tarafından vahyedildiği gibi hiç değişmemiş ve değiştirilmemiş Tevrat" olarak tanımladığı bu kitabın, Tiberya Denizi'ne atılması için emir verir. Ka'b, halkın ona güvenebileceğinden korkmuştur. Ka'b tarafından gönderilen adam denizin ortasına ulaştığında, sular, denizin dibi görülecek şekilde ayrılır ve adam Kitabı denizin içine atar¹⁶⁹.

Tabiatıyla Ehl-i Kitabın tabii olduğu Kutsal Kitabın kasıtlı bazı değişikliklere ve değiştirmelere maruz kalma tehlikesi vardı. Bu durum, Ka'b hakkında gelen bir rivayette şöyle yansıtılmaktadır: Ka'b, Ömer'e, Tevrat'tan bazı bölümleri içerdığını söylediği, yaprakları yırtılmış bir kitap getirir ve onu okuması için izin ister. Bunun üzerine Ömer şöyle der: "Eğer Sina Dağı'nda Allah tarafından Mûsâ'ya vahyedilen kitap olduğunu biliyorsan onu gece gündüz oku"¹⁷⁰.

İbn Kesîr, Ehl-i Kitab alimlerine danışmayı yasaklayan rivayetleri iktibas ederek şöyle der: "Bu rivayetler, onların kendi Kutsal kitaplarında değişiklikler yaptıklarının bir delilidir («...بدلوا ما بأيديهم من الكتب الساموية...» : ...beddelû mâ bi-eydihim mine'l-kütübî's-semâviyyeti : Elllerinde bulunan Semavî Kitapları değiştirdiler...), hem onları değiştirdiler ve hem de uygunsuz bir tarzda yorumladılar". Onlar Kutsal kitapları hakkında şumullu bir bilgiye sahip olmadıkları; Arapça çevirilerinde çok hata ve yanlışlar yaptılar. Üstelik onların maksatlı ve hatalı görüşleri de vardı. Tevrat'ın bir kısmı, bellidir ve aleni olarak vahyedilmiştir, fakat onun büyük bir kısmı belli değildir. Tevrat'ın açık olan kısımları; değişiklikler,

¹⁶⁴el-Beyhâkî, *Kit. Detâil'in-nubuwwa*, el yazma, British Müz. no. 3013, vr. 65a; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 40, 41.

¹⁶⁵el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîd*, s. 51; el-Muttakî, *el-Hindî, age.*, I, 332-333, no. 1626; *age.*, 335-336, no. 1633; Abdurrezzâk, *age.*, vr. 114a. Krş. Nureddîn el-Heysenî, *Mecmeu'z-zevâid*, II, 182.

¹⁶⁶*Kitâbu'l-uzle* (Kahire, 1352), s. 80.

¹⁶⁷*et-Tezkira*, nşr. Ahmed Muh. Mursî (Kahire, bty), s. 610-611.

¹⁶⁸*Bihârul-envâr*. LVIII, 346-350 (yeni bs.)

¹⁶⁹ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, III, 323-325; amlf., *Tarihü'l-islâm*, III, 99-101, üzerinde ön emrin yazılı olduğu taş basma levhaların bulunduğu sandık ve Hz. Musâ'nın âsası Tiberya Denizinin kenarında gömüldü; bu levhalar, Kiyamet Gününe silinecek. Bk. Nuweyrî, *age.*, XVI, 43.

¹⁷⁰Ebû Ubeyd, *Garîbu'l-hadis*, IV, 262; ez-Zemaşerî, *el-Fâit*, I, 651; İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 468, ş r m md.; J. Goldziher, "Über Muh. Polemik gegen *Ahl al-Kitâb* : Muhammedin Ehl-i kitaba karşı münakaşası üzerine", ZDMG XXXII, 345 (dikkatlice oku: *fa'qra'hâ ânâ'e'leyli*). Ayrıca bk. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl min ehâdisi'r-rasûl (s)*, (Kahire 1374/1955), XII, 372, no. 9469. Krş. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, VIII, 111, no. 14518 (ayrıca editör [neşreden] tarafından verilen referanslara da bk.)

farklılıklar, hatalı ifadeler ve anlaşılması zor fikirler içermektedir. İbn Kesîr, bir çoğu yazıldığı mürekkep kadar değer taşımayan ve bir kısmı da yanlış olan rivayetleri nakletmesinden dolayı Ka'b'ı suçlamaktadır¹⁷¹. "İsrailiyatın bir kısmı, onların zındıkları tarafından uydurulmuştur. Bir kısmı sağlam ve güvenilir olabilir, fakat onlara ihtiyacımız yoktur: Allah'ın Kitabı'nda (Kur'an'da) yazılanlar bize yeterlidir, onu daha önce vahyedilen kitaplarda aramaya ihtiyacımız yoktur. Onların bilgilerini kaybetmelerine ne Allah ne de elçisi, bizi sebep kılmamıştır"¹⁷². Aynı yalanlama, değişikliğe uğratma, değiştirme ve kasıtlı yanlış tefsir suçlamaları İbn Kesîr tarafından Ehl-i Kitap alimlerine danışmayı yasaklayan rivayetlerin nakledildiği bir bölümde tekrar edilir¹⁷³.

Hicrî Altıncı Yüzyılın velûd müellifi İbnu'l-Cevzî, benzer görüşler açıklar. Önceki kavimler hakkındaki rivayetler, özellikle İsrailoğulları ile ilgili olanlar, nadiren güvenilir bilgiler içerirler. İbnu'l-Cevzî, İslam Hukûkunun (şeriat) yeterli olduğunu, (bu yüzden) Peygamber'in, Ömer'e, kendisine getirdiği Tevrat'tan bazı pasajları atmasını emrettiğini, söyler. Karısıyla evlenmek için Uriyah'ı ölüme gönderen Dâvûd hakkındaki rivayet gibi, İsrailiyyat ile ilgili bazı rivayetler tamamen saçmadırlar¹⁷⁴.

Bu yazıda zikredilen ilk (erken dönem) kaynaklar, H. I. Yüzyılın sonlarında, Müslüman, Yahûdî ve Hıristiyanlar arasında yakın bağlantıların bulunduğu tanıklığını yapmaktadırlar. Mamer b. Râşid'in *Câmi'* 'inde nakledilen rivayetlerin, I. Yüzyılın sonlarının orijinal kaynaklarına kadar geriye gittiği tahmin edilebilir. Ebû Ubeyd'in *Mevâz'* 'indeki materyalin, aynı zaman diliminden geldiği görünüyor. W. Montgomery Watt'ın¹⁷⁵, *Kitâb-ı Mukaddes*'in yukarıda tartışılan materyalinin, ilk dönemde, "*Kitâb-ı Mukaddes hakkında bilgisi olmayan cahil halka karşı tanzim edildiği*" şeklindeki varsayımını kabul etmek çok zordur.

W. M. Watt, İbn Abdilberr'in *Câmiu beyâni'l-ilm* inde II, 40-43'de yer alan "*Yahûdî ve Hıristiyanlardan bilgi almaktan kaçınma*" başlıklı pasajdan aldığı bu bilgiye dayanarak söz konusu yasağın "*ilk döneme ait olduğu*" nu, çünkü "bunun, Müslümanların Yahûdî ve Hıristiyanlarla görüştiklerini, fakat kitaplarını okumadıklarını, akla getirdiğini ileri sürmektedir"¹⁷⁶. Ancak bu iddianın gerçekte savunulacak bir tarafı yoktur. Buhârî¹⁷⁷ tarafından nakledilen bir rivayet, "Yahûdîlerin Tevrat'ı İbranice okuduklarını ve onu Müslüman halka Arapça tefsir ettiklerini" açıkça ifade etmektedir. es-Suddî, bazı Yahûdîlerin Allah tarafından ilham edildiğini iddia ettikleri kitaplar derlediklerini ve onları ucuz fiyatlarla Araplara sattıklarını ifade eder¹⁷⁸. *Ehl-i Kitap* ın kitapları ile ilgili, yukarıda nakledilip İbn Abdilberr'in, kitabının ilgili bölümünde zikredilen ve Müslümanlar tarafından istinsah edilen rivayetler, Müslümanlarla Ehl-i kitap arasındaki bağlantıların sadece danışmaya hasredilmediğinin delilini teşkil eder. Son olarak "*Babu muhtasar fî mutâla'ati kütübi ehli'l-kitâbi ve'r-rivâyeti 'anhum*" şeklindeki bölüm başlığına

¹⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 132-134.

¹⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 283.

¹⁷³ *Age.*, V, 329-330.

¹⁷⁴ İbnu'l-Cevzî, *Kit. el-Kussâs*, el-yazma, Leydin mecmua no. 988, vr. 20a.

¹⁷⁵ *The Early Development of the Muslim Attitude to the Bible* (Glasgow Univ. Oriental Society Transactions: Glasgow Univ. Doğu Topluları Raporları), XVI, 1955-1956, s. 50-62.

¹⁷⁶ *Age.*, s. 60-62.

¹⁷⁷ *es-Sahîh* (Kahire. bty.), VI, 25; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 329.

¹⁷⁸ es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, I, 83.

işaret edilebilir. Bu bölümde tartışılan konunun, sadece Ehl-i kitabla konuşmak değil, onların kitaplarını okumak ve rivayetlerini onlara isnad ederek nakletmek olduğu, açıkça ifade edilmektedir. W. M. Watt'ın, "onlardan herhangi birinin (yani İbn Abdilberr tarafından kaydedilen rivayetlerin) mevcut şekillerinin hâlâ ilk dönemdeki şekillerine sahip olup olmadıkları" hakkında şüpheleri; Ma'mer'in "Câmi'" i ve Abdürrezzâk'ın "Musannef" i dikkate alındığında temelsizdir. Zira bu rivayetler ve onların isnadları, İbn Abilberr tarafından doğru olarak kopya edilmiştir. Bu, İbn Abdilberr'in materyalı ile bu yazıda iktibas edilen el yazma kitap karşılaştırılarak tahkik edilebilir.

Daha önce zikredildiği gibi, Ehl-i Sünnet İslamının görüşleri ile uygun düştüğü sürece, Yahûdî ve Hıristiyanlıktan İslama dönenler tarafından nakledilen Yahûdî ve Hıristiyanlarla ilgili rivayetlere karşı ciddi bir muhalefet olmamıştır. Muhalefet, Yahûdî ve Hıristiyan geleneğinin İslam inanç veya uygulamaları ile alakası olabilecek yönleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkıyor görünmektedir. Bu gibi durumlarda yasağın saikleri açıktır; Ehl-i Kitabın kutsal kitaplarını kopya etmeyi yasaklayan rivayetlerin bu tür durumlarla ilgili olduğu gözükmektedir. Nitekim bu durum, İslamı kabul eden fakat Cumartesi Gününe riayet etmek ve geceleyin Tevrat okumak için peygamberden izin isteyen bir grup Yahûdi hakkındaki rivayetten de tahmin edilebilir. Tabii onların bu izin isteği reddedildi. Kur'an'da bir ayet (Sûre II, 208¹⁷⁹) bunun hakkında nâzil oldu¹⁸⁰.

Ehl-i Sünnete uygun çözüm, bir Müslümanın, Tevrat ve İncile inanmak mecburiyetinde olduğu fakat bu kitaplarda yer alıp emredilen uygulamaları yerine getirmemesi gerektiği şeklinde ortaya konmuştur. Bu konuda Peygamber şöyle der: "Tevrât, Zebûr ve İncil'e inanın, fakat Kur'an size yeterlidir"¹⁸¹.

Bir uzlaşma havası veren bu formül, gerçekte Yahûdî ve Hıristiyan rivayetlerinin nakline imkan veriyor. «حدثوا عن بني اسرائيل» : "Haddisû 'an benî isrâile" sözü ile izin verilen bu gelenek, tefsir, zühd ve âdâb literatüründe bolca yansıtıldığı gibi, aynı zamanda da İslam literatürünün bir parçası haline gelmiştir¹⁸².

¹⁷⁹Bu âyet 209 olmalı.(çev)

¹⁸⁰et-Taberî, *Tefsîr*, IV 255-256, no. 4016; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 439-440; es-Suyutî, *e-Durr*, I, 271; er-Râzî, *Tefsîr*, V, 226.

¹⁸¹İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 329-330; « قال رسول الله : آمنوا بالتوراة والزيور والانجيل وليساكم القرآن »; ayrıca krş. age.:

« اما امرنا ان نؤمن بالتوراة والانجيل ولا نعمل بما فيها »; yine bk. es-Suyutî, *e-Durr*, II, 225-226:

« لا دين الا الاسلام و كتابنا نسخ كل كتاب و نبينا خاتم النبيين وأمرنا ان نعمل بكتابنا و نؤمن بكتابكم... »

¹⁸²Kudüs'de, Milli ve Üniversite Kütüphanesinin görevlileri, Dr. M. Nadav ve Sayın E. Wust'a; Leiden Üniversitesi Kütüphanesinin görevlisi Dr. S.J. Koningsveld'e, British Müzesinin beki ve görevlilerine; Kembriç Üniversitesi Kütüphanesi; Dublînde Chester Beatty Koleksiyonu ve İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesine, bana el yazmalarını inceleme fırsatı ve mikrofilimlerini sağlama imkânı verdiğinden dolayı teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulcebbâr el-Havlânî, *Târîhu Dâreyyâ*, nşr., Sa'îd el-Afgânî (Şam, 1369/950).
- Abdulcebbâr, *Tesbîtu delâilî'n-nubuvve*, nşr., Abdülkerim Osman (Beirut, 1966-68).
- Abdulhafız b. Osman el-Kârî et-Tâifî, *Celâu'l-kulûb ve keşfu'l-kurûb bi-menâkîbü ebî Eyyûb*, (İstânbül, 1298).
- Abdülmelik b. Habîb, *Târîh*, el yazma, Bodl. Marsh, 228.
- Abdurrezzâk, *el-Musannef*, el yazma, Murad Molla 604.
- Ahmed b. Ali el-Mervezî, *Musnedu Ebî Bekr*, nşr., Şuayb el-Arnâvûd, (Beirut, 1390/1970).
- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, nşr., Ahmed Muhammed Şakir (Kahire, 1953).
- el-Âmilî, *el-Kaşkâl*, nşr, Tâhir Ahmed ez-Zâvî, (Kahire 1380/1961).
- Anonymous, *et-Ta'rihu'l-muhkem*, el yazma, Brit. Müz., Mec. no. 8653.
- el-Âmilî, *el-Cevâhiru's-seniyye*, (Necf, 1384/1964).
- el-'Ayyâşî, *Tefsîr*, (?).
- el-Âzîzî, *es-Sirâcu'l-munîr* (Kahire, 1957).
- el-Beyhâkî, *Kit. Delâil'i'n-nubuwwe*, el yazma, British Müz. no. 3013.
- el-Beyhâkî, *Marifetü's-sunen, ve'l-âsâr*, nşr., Ahmed, Sakr, Kahire, 1389/1968.
- el-Beyhaqî, *Delâilu'n-nubuvve*, el yazma, British Müz., no. 3013.
- Buhârî, *es-Sahîh* (Kahire, bty.).
- el-Câhiz, *el-Heyevân*, nşr., 'Abdusselâm Hârûn (Kahire, 1385/1966).
- el-Cerrâhî, *Keşfu'l-hafâ' ve muzîlu'l-ilbâs*, Kahire 1352.
- el-Cezerî, *Kısâsu'l-enbiyâ'* (Necf, 1964).
- ed-Deylemî, *el-Firdêvs*, el yazma, Chester Beatty 3037.
- Ebû Dâvûd, *Merâsil* (Kahire 1310).
- Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, Kahire, 1351/1932.
- Ebû Ubeyd, *el-Mevâ'iz*. (el yazma) (?).
- Ebû Ubeyd, *Fedâ'ilu'l-Qur'ân*, el yazma, Leydin, mecmua no. 3056.
- Ebû Ubeyd, *Garîbu'l-hadîs* (Hayradabad, 1385/1966).
- Ebû Ya'lâ, *Musned*, el yazma, Fatih 1149.
- Ebû Yusûf, *Kitâbu'l-âsâr*, nşr., Ebû'l-Vefâ, (Kahire, 1355).
- Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, *el-Mu'tasar* (Haydarabad 1362).

- Ebü Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, *Kitâbu'l-mevâiz*, el yazma, Yahuda Koleksiyonu, Hebrew Üniversitesi, Ar. 95.
- el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersî, *I'lâmu'l-werâ bi-a'lâmi'l-hudâ*, nşr., 'Ali Ekber el-Gaffârî, (Tahran 1338).
- el-Fakihî, *Târîhu Mekke*, Leydin, no: 463.
- el-Fâsî, *el-'Iqtu's-semîn* (?).
- el-Fesewî, *el-Ma'rife we't-Ta'rîh*, el yazma, Esat Ef. 2391.
- F. Sezgin, *GAS*. (?).
- Furât, *Tefsîr*, (Necef, bty.).
- G. Vajda, "Juifs et Musulmans selon le *Hadit*", *JA* CLXXIX (1937).
- el-Ganji, *Kifâyetu't-tâlib fî menâqıbi Ali b. Ebî Tâlib 'aleyhi's-selâm*, nşr., Muhammed Hâdî el-Amînî, (Necef 1390/1970).
- Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Kitâbu'l-'uzle* (Kahire, 1352).
- el-Hâkim, *el-Müstedrek*, Haydarabad 1342.
- el-Hargûşî, *el-Biçâre we'n-nizâra fî ta'bîri'r-ru'yâ*, el yazma, Forma 6262.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Kahire, 1349/1931.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyû'l-'ilm*, nşr., Yûsuf Eçe, Şam 1949.
- el-Heysemî, *en-Ni'me'l-kubrâ*, (Haleb [bty.]).
- el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, (Beyrut 1967).
- el-Humeydî, *el-Musned*, nşr., Habîburrâhman el-A'zamî, Beyrut-Kahire 1332.
- el-Hutay'a, *Divân*, nşr., Nu'mân Emîn Tâhâ (Kahire, 1378/1958).
- İbn Abdîberr, *Câmi'u beyânî'l-'ilm ve fadlih* (Kahire, 1346).
- İbn Abdîberr, *el-İsti'âb*, nşr., Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire [trs.]), (Kahire 1346).
- İbn Asâkir, *Ta'rîh* (tehzîb).
- İbn Bâbüyeh, *'ilelu's-şerâ'i*, (Necef 1385/1966).
- İbn Ebî'd-Dunyâ, *el-İsrâf fî menâzili'l-eşrâf*, el yazma, Chester Beatty 4427, vr. 69a.
- İbn Ebî'd-Dunyâ, *Kit. et-tevbe*, el yazma, Chester Beatty, 3863.
- İbn Ebî'-Dunyâ, *el-'Akl ve fadluhu*, nşr., Muhammed Zâhid el-Kevserî, (Kahire 1365/1946).
- İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir 'an iqtirâfi'l-kebâir*, (Kahire, 1390/1970)
- İbn Hacer, *el-İsâbe*, (Kahire 1325/1907).
- İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, Haydarabat 1327.
- İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, nşr., Muhammed Ahmed 'Abdulazîz, (Kahire 1398/1978).

- İbn Hubeys, *el-Megâzî*, el yazma, Leydin, no: 343.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (?).
- İbn Kesîr, *Tefsîr*, (?).
- İbn Kesîr, *Şemâilu'r-resûl*, nşr., Mustafa Abdulvâhid (Kahire, 1386/1967).
- İbn Mâce, *Sunen* (Kahire, 1349).
- İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, (Haydarabad 1381/1962).
- İbn Manzûr, *L isânu'l-arab*, "h r c" mad.
- İbn Nâsiruddîn ed-Dîmaşqî, *Câmiu'l-âsâr fî mewlîdî'n-nebiyyi'l-muhtar*, el yazma, Kembraç, Mec. no. 913.
- İbn Quṭayba, *Uyûnu'l-ahbâr* (Kahire, 1346/1928).
- İbn Ra's Ğanama, *Menâqilu'd-Durer*, el yazma, Chester Beatty 4254.
- İbn Sa'd, *Tabakât*, Beyrut 1957.
- İbn Tâvûs, *Sa'dus-Su'ûd*, (yeni baskı).
- İbn Tâvûs, *Sa'du's-su'ûd* (Necef 1369/1950).
- İbn Wehb, *Câmi'*, nşr., J. David Weill (Kahire, 1939).
- İbn Zafar, *Hayru'l-bişer bi-hayri'l-beşer* ([yeni basım], 1280).
- İbn Zuhayra, *el-Cami'u'l-latîf*, (Kahire 1357/1958).
- İbn Şenrâşûb, *Menâqib âli ebî tâlib* (Necef, 1376/1956).
- İbn 'Abdi'l-Hakem, *Futûhu Mısr*, nşr., C. Torrey (New Haven, 1922).
- İbn 'Arabî, *Muhâdaratu'l-ebrâr*, 1388/1968.
- İbnu'l-Cevzî, *el-Wefâ bi-ahvâli'l-mustafâ*, nşr., Mustafa Abdulvâhid (Kahire, 1386/1966).
- İbnu'l-Cevzî, *Kit. el-Kussâs*, el-yazma, Leydin mecmua no. 988.
- İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevzuât*, nşr., Abdurrahman Muhammed Osman Kahire 1386/1966.
- İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, nşr., ez-Zâvî et-Tenâhî, Kahire 1963.
- İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl min ehâdisi'r-resûl (s)*, (Kahire 1374/1955).
- İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *İğasetu'l-lehfân min mesâyidi's-şeytân*, (Kahire 1358/1939).
- İslâm Ansiklopedisi*, "Dâniyâl" md. (G. Vejda).
- 'Âli el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a fî'l-ahbârî'l-mavdû'a*, nşr., Muhammed Sabbâğ, Beyrut, 1391/1971.
- J. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Halle, 1890.
- J. Goldziher, "Über Bibelcitate in muhainmedanischen Schriften", ZATW, XIII (1893).

- J. Goldziher, "Über Muh. Polemik gegen *Ahl al-Kitâb*", ZDMG XXXII, 345.
- el-Kudâ'î, *Şihâbu'l-ahbâr*, el yazma, British Müzesi, no. 6496.
- el-Kundûzî, *Yenâbi'u'l-mevedde*, (Kazimiyye 1385).
- el-Kurtubî, *et-Tezkira*, nşr., Ahmed Muh. Mursî (Kahire, bty).
- el-Kurtubî, *Tefsîr*, nşr., İbrahim İtfiş, (Kahire 1387/1967).
- M. Talbî, "Les Bida", *Studia Islamica* (?).
- Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, el yazma, Feyzullah 541.
- el-Mavsîlî, *Gayetu'l-vesâil ilâ ma'rifeti'l-avâil*, el yazma, Cambridge Forma. 33.
- el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, (yeni neşir.).
- Mélanges Judéo-Arabes*, IX, "İsrâ'iliyyât", *REJ* XLIV, (1902).
- Miskeveyh, *el-Hikmetu'l-hâlida*, nşr., Abdurrahman Bedevî (Kahire, 1952).
- Moğoltay, *ez-Zehru'l-bâsim*, el yazma, Leydin, Mecmua 370.
- Muh. b. Yahyâ el-Eş'arî el-Mâlaqî, *et-Temhîd ve'l-beyân fî makteli's-şehîd Osmân*, nşr., Mahmûd Yûsuf Zâyid (Beyrut 1964).
- el-Muhâsibî, *A'mâlu'l-kulûb ve'l-cevârih*, nşr., 'Abdulkadir Ahmed 'Atâ (Kahire, 1969).
- Muh. b. Yahyâ el-Eş'arî el-Mâlaqî, *et-Temhîd ve'l-beyân fî makteli's-şehîd Osmân*, nşr., Mahmûd Yûsuf Zâyid (Beyrut 1964).
- el-Munâvî, *FeYZu'l-kadîr*, Beyrut, 1391/1972.
- el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl*, (?).
- Nu'aym b. Hammâd, *Kit. el-Fiten*, el yazma, British Müz., sıra no: 9449.
- Nureddîn el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, (?).
- en-Nuwayrî, *Nihâyetu'l-ereb*, Kahire [yeni basım] 1964.
- Râğib el-İsfahânî, *el-Mufredât fî ğarîbi'l-qur'ân* (Kahire, 1324).
- er-Râvendî, *Bihâru'l-envâr*, (yeni bs.).
- er-Râzî, *Tefsîr*, (?).
- S. D. Goitein, *Banû İsrâ'il, İslâm Ansiklopedisi*².
- Samau'al el-Mġribî, *İfhâmu'l-yehûd*, nşr., M. Perlmann (New York, 1964)
- Schacht, "Ashâbu'r-Rey", *İslâm Ansiklopedisi*.
- es-Sâlihî, *es-Sîra eş-Şâmiya*, el yazma, Atif 1753.
- es-Sa'lebî, *Qıssâsu'l-enbiyâ'* (Kahire, bty.).
- es-Sefârînî, *Ğizâ'l-elbâb*, Kahire 1324.
- es-Semhûdî, *Vefâu'l-vefâ*, nşr., Muh., Muhyiddîn Abdulhamîd (Kahire, 1374/1955).
- es-Seyyid el-Himyerî, *Divân*, nşr., Şâkir Hâdî Şeker, (Beyrut bty).

- es-Sulemî, *Âdâbu's-sohba*, (Filistin, 1954).
- es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, (?).
- es-Suyûtî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, el yazma, el-Cezzâr, Acre.
- es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kubrâ*, nşr., Muh. Halîl Harâs (Kahire, 1386/1967).
- es-Suyûtî, *el-Hâvî li-l-fetâvî*, nşr., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Kahire, 1387/1959).
- es-Suyûtî, *el-Leâlî'i'l-masnû'a*, (?).
- es-Suyûtî, *Lubâbu'nuqûl* (Kahire, 1373/1954).
- es-Suyûtî, *Tahzîru'l-hevâs min ekâzibi'l-qussâs*, (?).
- eş-Şaffâr el-Kummî, *Besâiru'd-derecât*, [byy], 1285).
- eş-Şevkânî, *Fethu'l-qadîr* (Kahire, 1383/1964).
- et-Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, nşr., Abdurrahman Muhammed Osman Kahire, 1388/1968.
- et-Taberî, *Delâilu'l-imâme*, (Necef, 1383/1963).
- et-Taberî, *Tefsîr*, nşr., Muhmud Muh. Şâkir, (Kahire 1969).
- et-Tâberî, *el-Muntehâb min zeyli'l-muzeyyel*, (Kahire, 1358/1939).
- et-Tahâvî, *Muşkilu'l-âsâr*, Haydarabad 1333.
- et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih* (Karaçi, 1350).
- et-Tirmîzî, *Sahîh*, Kahire 1934.
- et-Tûsî, *Emâli*, (Necef, 1384/1964).
- et-Tûsî, *Ricâlu'l-keşşi* (Necef, [bty.]).
- The Early Development of the Muslim Attitude to the Bible* (Glasgow Univ. Oriental Society Transactions: Glasgow Univ. Doğu Toplumları Raporları).
- Usâme b. Munqız, *Lubâbu'l-âdâb*, nşr., Ahmed Muh. Şâkir, (Kahire 1353/1935).
- Yûsuf b. Mûsâ el-Haneffî, *el-Mu'tasar mine'l-muhtasar*, Haydarabad ts.
- ez-Zehebî, *el-'Uluww li-l-'aliyyi'l-ğaffâr*, nşr., 'Abdurrahman Muh. 'Osmân (Kahire, 1388/1968).
- ez-Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, nşr., Ali Muhammed el-Bicâvî Kahire 1382/1963.
- ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, nşr., Es'ad Talas (Kahire 1962).
- ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslâm* (Kahire, 1367)
- ez-Zehebî, *Yevâqîtu's-siyer*, el yazma, British Müz., sıra no: 3771.
- ez-Zemahşerî, *el-Fâ'iq*, nşr., 'Alî Muh. el-Bicâvî- Muh. Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire, 1367/1948).
- ez-Zemahşerî, *Rebû'l-ebrâr*, el yazma, British Müz..no. 6511.